Миллий Тикланиш

Ўзбекистон Миллий тикланиш демократик партиясининг ҳафталик газетаси

1995 йил, 22 август

11 - сон

ИСТИҚЛОЛГА БАҒИШЛОВ

ЮРАГИМДА УЛҒАЙГАН ВАТАН

Ватаним, мустақиллигинг тўрт йиллиги байрами арафасида қалб дафтаримни варақладим. Истиқлол хумори тутганми эди. Эрк ҳақида ашъорлар битганми эдим, дебон шеър бисотим би-ир сараладим.

Кишанлар заҳрини туйганмидим ҳеч? Озодлик ҳақида ўй сурганмидим ҳеч?

Мен кўз очган чоғларда тун тонгга оққан эди. Фидойилар руҳлари Зуҳрони ёққан эди...

Ёшлигим баҳорида дунё гўзал, оҳорли,
Орзуларим тутқичи — Ватаним чўнг, виқорли
Эканини юрагим ақлимга солган эди. Жон
томирим Ватанга боғланиб қолган эди!

Олийгоҳдан ўткиррок чиққан пахтазор-чўлда, Шўрҳок тупроғи кўпчиб, порсиллаб ётган йўлда, Бўш этакни белларга чирмаб танғиган ёшлар, Кун бўйи эгилгандан пангхушрок бўлган бошлар Узун-қисқа бўлишиб даладан қайтар чоғда. Муаллимлар сардори пешвоз юриб биз ёққа, Саодатманд отадай фахр билан, қўр билан Каминани қутлади «жуда буюк шеър билан!»

Факултетимиз декани Фатхитдин ака Исҳоқов домланинг қўлларида «Ўзбекистон маданияти» газетаси. Унинг тўртинчи саҳифаси пешонасида исм-шарифим «Ватан, сен учун» сарлавҳали шеърни бошига кўтариб чиқибди! Ажаб, «Ватан»дай қудратли сўз залворини қандай кўтара олгандийкан менинг полопон қаламим?! Шеър хулосаси эса сарлавҳасидан ҳам жаранггосроқ эди: «Сен учун ёндиму бахтга бўлмадим ёр!» Ватаним учун ўша ниҳол давримда нега ёнган эканману, қайси ёнишим боис бахтга ёр бўлганидим?!

Илму маърифатга ташналик билан олийгоҳга кирган ёшлар ҳали қўлларимиз китоб ушламай туриб Шаҳрихончўлдаги эски мактаб биносининг захь хоналаридаги чиптақоплар устида, ойнаси синган деразалардан мўралаган ой шуъласида китоблар ўқиганларимиз ҳам аслида ватан учун ёниш эди! Умрида пахтазор четидан ўтмаган ёшлар тонгдан олдин эгатларга шўнғиб, шудрингдан шалоббо бўлган эгнимизни устимизда қуритган ҳароратларимиз Ватан учун ёниш йўлига тушганлигимиздан нишона эди! Мана бу шеър ҳам ана ўша пайтларда битилган бўлиб, у ёруғ дунё юзини кўролган «дардларимиз»дан бири бўлиб қолди:

«Ишонманг, ким «Пахтакор шод юрибди»,
— деса гар,
Ёлғон, агар десалар: «Деҳқон қўшиқ
айтмоқда».

Оқликни дебсаш мумкинмаслигини била туриб ҳам, ризқ-рўзимиздан зорланиш-гуноҳи азим эканлигини туя туриб ҳам, биз — ўзбеклар мана шу пахтамиз туфайли эсда туришимизни англаб туриб ҳам пахта меҳнатидан зорлана, халқимиз аҳволидан орлана бошлаган эдик. Мен Ватан деганда бориб-бориб пахтазорнигина англайдиган бўлиб қолгандим. Шу тариқа бизга болалигимиздан танитишган «бепоён Ватан» тушунчаси кичрайиб, аниқлашиб халқимиз ҳаёти, тақдири боғланган она тупроғимиз қалбимиз меҳварига боғланиб қолди 60-йилларда.

Энди биз турли халқаро йиғинларда, нуфузли анжуманларда номлари айтиладиган бошқа давлатлар қаторида Ўзбекистонимиз номи ҳам янграшини истардик — орзулардик. Дунё хариталаридаги давлатлар ҳудудини белгилайдиган қизил чизиқлар Ўзбекистонимизнинг бир ёнидан ўтиб кетарди. Дунё харитасида Она-Ватанимнинг ўз ўрни, ўз чегаралари, ўз салмоғи акс этиб турмаганидан изтироб юрагимни ўртарди... «Яримшарлар юзида эриб кетди нигоҳим. Яримшарлар юзига сингиб кетди пахтазор» («Сени куйлайман» китоби. 1974 йил) каби узуқ-дудуқ ўкириклар билан юрагимни бир оз бўшатиб олгач, бундай тенгсизликнинг сабабини қидирдим ва топдим. Менинг Ватаним фақат пахта толаси етиштириладиган ҳудудга айлантириб қўйилгани ҳам унинг оёқ-қўлларини боғлаб турганга ўхшади! Шеър авжида «Пахтазорлар ёнида комбинатлар керса қад, қанча деҳқонни ишчи ўз ёнига тортарди. Салмоғи чексиз, тубсиз хазина — дала фақат Хомашё пахта эмас, тайёр кийим ортарди...» сингари орзуларим нафаси билан Ватаним қадрини тиклаш йўлларини изладим... Лекин Ўзбекистоннинг қадди ўзича тикланмаслиги аниқ эди. Чунки унинг топганлари, яратгани ўзига тегмас эди. Буни 1977 йил баҳорида лола сайли чоғида англагандим: қурғоқ тоғларимизга ёққан ёмғир суви сой бўлиб, дарё бўлиб йироқларга оқиб кетишинии кўрдим ва у дафтаримга шундай муҳрланди:

ЎЗБЕКИСТОН ТОҒЛАРИ
Олисдаги далаларга
Дарёлаб сув тутарлар.
Бағридаги лолаларга
Кўкдан эҳсон кутарлар...

Ана шундай йилларнинг бирида, авжи тигиз куз кунларида республикамизда РСФСР адабиёти ва санъати ҳафталиги бўлди. Ва мен ўша кунларда ўзимни қийнаб юрган саволларимдан бирига жавоб топиб олдим ва «Хуш кўрдик» сарлавҳали шеъримда («Ёруғ кун» китоби, 1978 йил) меҳмонларга қарата ёздим:

Этак бўлиб боғланганда йўргак, рўмол,
саллалар,
Олтинафшон эгатлардан учганида аллалар,
Пахтазорда мен жон олиб, жон талашган
паллалар,
Хирмонимда дилни хушлаб қилдинг қўшиқ,
яллалар...
Эрта-индин кетармишсан, сафар вақтинг
битаркан,
Қарангин-а, хушвақт онлар бунчалар тез
ўтаркан.
Ажралиш кўп оғир, аммо юртинг унда
кутаркан,
Тарихга тенг бу кунларни ёниб куйлаб
ўтарман...

Йил сайин, кун сайин Ватаним тўғрисида айтолмай юрган арзларим, битолмаган қарзларим от чоптириб келаверди... Уйғониш даври бўлмиш саксонинчи йилларнинг ўрталарида руҳи томирларимга биқинган Тўмарис момо уйғондилар ва ўзлигимга айланиб қолдилар. Балким, каминанинг ўзи Тўмарисга айланди. Юртим мустақиллиги йўлида гоҳ ҳайрон, гоҳ гирён туйғуларим қуюн бўлиб бошимни чулғади-ю, йигирматадан ортиқ мустақил шеърдан иборат «Тўмариснинг туйғулари» номли туркумим Истиқлол учун кураш чопари бўлиб эл оралади:

Ҳурликдан азизроқ нима бор, ахир,
Ҳурликдан лазизроқ нима бор, ахир.
Фарзандга бергали нурафшон тақдир —
Оналар, ортимдан минингг тулпорга!

Эрк йўлида шерга айланган Тўмарис ғалаба гаштидан сармаст бўлиб ҳайқирди:

Эй кўнглим кўкида ойланган Ватан,
Эй жоним жонига бойланган Ватан.
Эрк учун ягона муштга айланиб,
Кўксимга юракдай жойландинг Ватан!

Ҳа, азиз Ватаним! Бутун халқ сенинг мустақиллигингни орзулаб яшаганди. Фарзандларинг орасида шонингга шони, жонингга жони туташ шаддот болаларинг олган нафасинггача бедор кузатар эдилар. Ҳатто бир шеъримда сенинг тақдирингга ўта масъуллик туйғуси мана бундай сатрларга эврилиб, ифодаланганини сезмай ҳам қолгандим: «Ватан, сен Она бўлдинг, болалигим — шўхликда. Улғайганимда бирдан фарзандимга айландинг!» («Ватан» шеъри, 1973 йил).

Биз, шубҳасиз, Ватанимиз бир куни озодликка чиқишига ишонар эдик. Лекин, гапнинг очиғи, биз бу улкан бурилишни жуда хатарли тарзда — Тўмарисга ўхшаб қаттиқ жанг билан қўлга киритамиз деб ўйлар эдик... Минг шукурларки, Ислом Каримов етакчилигида уйғоқ фарзандларинг Эрк қуёшини зулматли тун қўйнидан тортиб олди...

Илдизи пойдор Истиқлолинг барқарор бўлсин, Она Ўзбекистоним!

Эрта-индин бўлажак байрамда сайлчи-меҳмон бўлиб эмас, юзи ёруғ мезбон бўлиб Истиқлол тантаналарини нишонлашга ҳақли эканлигимдан бахтлиман!

Мукаррама МУРОД қизи

АЗИЗ ДЎСТЛАР!

«Миллий тикланиш» газетасига 1995 йилнинг қолган ойлари учун обуна бўлдингизми? Обуна Ўзбекистоннинг барча алоқа бўлимларида давом этмоқда.

Газетамиз ҳар бир сонининг ўртача нархи 2,5 — 3 сўм ўртасида.

Сизнинг обунангиз газета учун мадад, ўзингиз учун эса туганмас руҳий озиқ бўлади.

Миллат фарзандлари ҳар доим манфаат учун фикрлашиб туришлари керак. Ҳар кимнинг кўнгил тўрида асраб-авайлаб юрган дил сўзлари бўлади.

Биз бир-биримизга шундай сўзларимизни айтсак деймиз.

Сизни миллий тикланиш гурунгларимизга астойдил таклиф этамиз.

Реклама, эълон ва эҳтиёжлар учун редакциянинг ҳисоб рақамини эълон қиламиз:

Ҳисоб рақамимиз: саноат қурилиш Банкининг Тошкент бўлими: 000363009. МФО 172627328. «Миллий тикланиш» газетаси.

Гулчеҳра ЖЎРАЕВА

УЛУҒ ТЎЙХОНАМ МЕНИНГ

Кунда ҳам, тунда ҳам, қаҳратонми, ёз —
Меҳрингга энтикиб турган болангман.
Лозим бўлса сенга муҳаббат, эъзоз
Кўксимга яшириб Онанг бўламан.

Сочларим чигали ёзилган мисол
Армонли дардларим тўкилган кезда,
Ойнамга тушгандек қуёшдан тимсол
Узоқни кўраман ҳар кулган кўзда.

Бўйингдан ўргилай, жон Республикам,
Шодликка ташна қалб сендан мавж олсин,
Шундай қучайинки, гўдакдек маҳкам
Қўлларим бўйнингга ёпишиб қолсин.

Фарида БЎТАЕВА

ЎЗБЕКИСТОН

Ўзбекистон, ўзлигингга жон тикаман,
Ўргилайин, беклигингга чин бекаман.
Истасам гар, ҳайрат, иффат, шон экаман,
Бўзми, тилло ерим энди ўзимники.

Тутми, жийда-мева зоти ларзон-ларзон,
Ҳар қадамда буғдой, пахта, шоли хирмон.
Олтинга йўқ ҳиммат сизда, бизда арзон,
Мўлми-кўлми — терим энди ўзимники.

Ололмаган иймонимни ололмайсан,
Икки дунё бўйнимга қарз илолмайсан,
Хазинамнинг ҳисобини қилолмайсан,
Камми-ортиқ — кирим энди ўзимники.

Уят қилмас ҳеч ким ўсма қўйиб юрсам,
Сочларимга пилик солиб тўйга борсам,
Кафтларимнинг бўз ерига хино эксам,
Кўзмунчоғу ирим энди ўзимники.

Ўзбекистон, ўзлигингга жон тикаман,
Ўргилайин, беклигингга чин бекаман.
Истасам гар ҳайрат, иффат, шон экаман,
Сўзим, кўзим, ўзим энди ўзимники.

Абдулла ТУРДИЕВ

ОТАЖОН УЙИМИЗ — ТУРКИСТОН, БОР БЎЛ!

Шохдор Она буғу, жоним, хуш келдинг,
Қадимий Туроним — шоним, хуш келдинг.
Юракда энг тоза қоним, хуш келдинг —
Онажон уйимиз — Туркистон, бор бўл.

Ўзи ярлақаган бизни Худойим,
Замини ягона — чинормиз доим.
Буюк Турон буюк бўлсин, илойим —
Жовидон уйимиз — Туркистон, бор бўл.

Жамбул Навоийни беш қўлдек билган,
Гоҳ Манас ўтови Аштда тикилган...
Хулласки, бир чинор жонга экилган —
Шан бўстон уйимиз — Туркистон, бор бўл.

Томирмиз, бовурмиз, қондош — азалдан
Ки, маржон сўз каби кўҳна ғазалдан.
Иймони бутунлар — тушмас амалдан —
Каҳкашон уйимиз — Туркистон, бор бўл.

Сир, Аму Туронни қучоқлаб оқар,
Бағрида бўронни қучоқлаб оқар.
Бу тиниқ кўзгудир — бор дунё боқар —
Жонажон уйимиз — Туркистон, бор бўл.

Эшиги очиқ уй — эзгулик, сим-сим,
Очгил — қалдирғочлар шифтга ин қурсин.
Карвон ортида... ит, на чора, ҳурсин —
Тинч-омон уйимиз — Туркистон, бор бўл.

Бўйлаким, беш панжа тенг эмас, илло,
Дўстликка ким — ғаним, кечирмас Олло.
Шараф тожини кий бошга, Абдулло —
Покдомон уйимиз — Туркистон, бор бўл,
Отажон уйимиз — Туркистон, бор бўл!

ВИЛОЯТ ПАРТИЯ ТАШКИЛОТИНИНГ СЕМИНАР-КЕНГАШИ

Яқинда Миллий тикланиш демократик партияси Сирдарё вилояти фаоллари ўзларининг биринчи кенгайтирилган семинар-кенгашини ўтказдилар. Кенгашда вилоят партия ташкилоти Кенгаши ва ҳайъат аъзолари, туман ва шаҳарлар кенгашлари раислари ва ўринбосарлари қатнашдилар.

И. А. Каримовнинг «Ўзбекистон иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш йўлида» китобидаги хулосалар асосида вилоят партия ташкилоти олдидаги долзарб вазифалар» ҳақида Миллий тикланиш партияси Сирдарё вилоят Кенгаши ҳайъатининг раиси — Гулистон давлат университетининг проректори, профессор А. Т. Каттабеков маъруза қилди. «Мазкур китобда қўйилган жуда кўп вазифалар, — деб таъкидлади нотиқ, — Миллий тикланиш демократик партияси Дастурида кўзда тутилган вазифалар билан ҳамоҳангдир. Шунинг учун ҳам партиямиз фаоллари мана шу йўналишдаги вазифаларни амалга оширишда энг олдинги сафларда бўладилар».

Семинар-кенгашда сўзга чиққан Гулистон давлат университетининг доценти, педогогика фанлари номзоди Ҳ. Абдукаримов, вилоят партия Кенгаши раиси ўринбосарлари О. Хайруллаев ва Ш. Саидова, партия Гулистон шаҳар Кенгашининг раиси Й. Норбўтаев, Меҳнатобод туман партия Кенгаши раиси А. Ўсаров ва бошқалар бир қатор амалий тадбирлар таклиф этдилар. Миллий тикланиш партияси Кенгашларининг ишларини ташкил қилиш бўйича йўл-йўриқларни белгилаб олдилар.

Олимжон ХАЙРУЛЛАЕВ,
Миллий тикланиш демократик партияси вилоят Кенгаши раисининг ўринбосари

Етти иқлим чопари

ҚУЁШ СУНБУЛАГА ЎТДИ

Рост, қадрдон қуёшимиз Саратон билан баҳс тортишиб, Асад - Арслонга миниб келганига мана роса икки ой бўлибдир.

Ҳамма нарсани ўз забтига олган иссиқнинг азамати кетди.

Қуёш ҳазратлари асад-арслонни миниб бўлди. Арслондан қаноат ҳосил қилди. Ер юзи ва коинотда ҳаддан ошишларга йўл қўймади.

Қуёш арслонга миниб барча сувли нарсаларни етилтирди. Сувларни ширин-шакар шарбатга айлантирди.

Қуёш арслондан тушиши билан кечалар ер юзида ва хусусан саховатли Ўзбекистонда сўлим салқинлар тушади. Кундузлари офтоб тушган ерларин қиздириб турса-да, лекин бу Саратон ё Жавзонинг қизиғидан бутунлай фарқ қилади. Саратон жуда ўткир, андак вақт сув, нам бўлмай қолса, дарҳол сарғайтириб, қаҳрабо қилиб юборади. Саратоннинг иссиғи ўт гуриллаб ёнаётган улкан тандирнинг иссиғига ўхшайди.

Яқинига йўлаб бўлмайди. Куйдириб ташлайди.

Асаднинг иссиғи ҳам шу тандирнинг иссиғи. Фақат энди гурилаб ёнаётган аланга пасайган, балки фақат лаққа чўғлар ланғилаб туради. Бу пиширган, пишитадиган, қизартирадиган, тоб берадиган, тобланган иссиқ. У йигитга ўта йигитлик, қизга ўта қизлик, барча жонлиларга ўта жонлилик ато этади.

Қуёш ўз фарзандларини шундай тоблагач, энди оҳиста, ўз муддатидан кечикмай ва зарра хато қилмай Сунбула ҳазратларига яқинлашади. Ва бир зумда Сунбула сочлари ичига киради. Сунбула сочлари ичига кириб у бениҳоя чиройли бўлиб кетади. У олтиндай товланади. Ўзига ва табиатдаги барча жонли-жонсиз фарзандларига тинимсиз, зудлик билан аро-таро беради.

Салқинлар энди таровати билан жонга ҳузур бахш этади. Ҳамма ўзини яшаргандай сезади. Мевалар лаззатга тўлади. Олам лаззат-фароғат тўлдирилган кўзача. Ҳамма нарса кўзача. Ҳамма нарсага Сунбулага минган қуёш кўзача — лаззатга тўлган сирли, нурафшон кўзача шаклини беради.

Одам боласи бу паллада кўп ва хўб яхшиликлар қилгиси келади. Ўзини синаш учун куч йиққандай сезади. Оламга нурли кўзлар билан қарайди.

Қаранг-а, бундан роса тўрт йил муқаддам оламлар, одамлар, мамлакатлар, халқлар, миллатлар тақдирларида ўзгаришлар, бурилишлар, янги тарихлар яратган воқеалар бўлиб ўтган эди. Ўшанга ҳам тўрт йил тўлибди.

Деворлар қулади. Сарҳадлар очилди. Одамзоднинг бордикелдилари авжда. Тузумлар барбод бўлди. Янгиси қарор топмоқда.

Қанчалар буюк замона экан бу!

Эркинлик замони!
Тенглик замони!
Мустақиллик замони!

Баъзи ипмерия журналистлари ва тарғиботчилари «мустақилликлар эйфорияси» деган тушунчани баъзан киноя ва баъзан заҳарханда билан қўллайдилар. «Мустақилликлар эйфорияси» ўтди. Энди соғлом фикр юритайлик», деб қўядилар. Лекин озодликка чиққан халқлар учун мустақилликдан ҳам ортиқ саодат ва бахт-иқбол, шодлик-хурсандчилик йўқ. Уларга мустақиллик энг асил байрам, тугунмас масарратдир.

Ҳеч ким хурсандчиликдан ақлини йўқотиб қўйган эмас. Аксинча, мустақиллик ақл-идрокни пешлайди. Бамисоли Асад-Арслонга миниб олган август қуёшидек.

Мустақилликдан халқлар, янги мамлакатлар мутлақо ҳеч нарса йўқотганлари йўқ.

Аксинча, барча йўқотган нарсаларини топдилар, қайтариб олдилар.

Мустақилликнинг маънавияти деган тушунча пайдо бўлди. Гўзал ва серқамров тушунча. Лоақал унинг битта қиррасини айтиб ўтай.

Эсланга. Илгари ҳамма нарсани мажбурият билан қилардик. Мажбурият олмай яшай олмасдик. Мажбуриятларнинг зил юки остида яшардик. Ҳамма нарса мажбуриятга бўйсундирилар-ди. Ёки нотўғрими?

Мажбурият «мажбур» қилиш сўзидан. «Жабр» сўзи шу ердан.

Одамлар доим нимагадир мажбур этиларди. Шундан маънавий-маданий, иқтисодий жабр ва жабрланиш ҳосил бўларди.

Истиқлол ана шу мажбуриятни — империянинг энг оғир маънавий асоратини емириб ташлади.

Мажбурият тугади.
Мажбурият ўлди!
Ўрнига нима қолди, дерсиз.

Ўрнига адолатли қонунлар билан ҳимояланган ва режаланган масъулият келди.

Барча қадриятларни тиклаётган мустақиллик мажбурият ўрнига ҳақиқий масъулиятни тиклади.

Мустақилликнинг энг улуғ ютуқларидан бири шу бўлди.

Бу ҳақиқий эркинликнинг ҳақиқий масъулияти!

Демократия ва чинакам тараққиёт фақат ва фақат мана шу эркинликнинг масъулияти билангина қарор топади. Енгилмас кучга айланади.

Ҳар биримизга шу масъулият муборак бўлсин!

ЙИГИТ ЭР ЕТСИН ДЕБ

Шарқ — мўъжизалар мамлакати. Ҳар қандай ҳайратангиз, улуғ мўъжиза ижодкори миллатдир. Миллат тарбияси эса ўқитувчининг қўлида.

Японияни мисол олинг. Бу мамлакат асримизнинг ўрталарида иқтисодий аҳволи ҳаминқадарлигига қарамай, миллий даромадининг асосий қисмини маорифга, таълим-тарбияга сарфлади. Натижада бир йигит эр етиб, улғайгунча ўтган давр мобайнида у нафақат иқтисодий, балки маънавий жиҳатдан ҳам мисли кўрилмаган юксакликка эришди.

Шарқда муаллимлар ҳамиша эъзозланиб келинган.

Мустақиллигимизнинг тўрт йиллиги нишонланадиган улуғ байрам арафасида эълон қилинган Фармонга мувофиқ ўқитувчилар маоши бир ярим баробар оширилгани кўнглимизда эзгу ниятларга куч берди.

МУШОАРА ЭТАДИ ДАВОМ

Қардош Тожикистонда яшаб ижод этадиган қаламкашлардан бири ўзбек билан тожикни ажратишга уриниш — Оллоҳ билан расулиллоҳ орасига раҳна солишга жазм этиш билан баробар, деган мазмунда шеър битган эди.

Тикланиш: воқеалар, хабарлар

Дарҳақиқат, шундай.

Ўзбек ва тожик халқи азалдан дўст ва қардош, бир дарахтнинг икки шохидай.

Маълум қийинчиликларга қарамай, бу икки халқ ўртасидаги яқин муносабатлар ҳеч қачон тўхтаб қолмади. Айниқса, ижод борасида. Тожик зиёлиларнинг «Туркистон — умумий уйимиз» ҳаракатини қўллаб-қувватлаб чиқиши ҳам фикримизнинг далилидир.

Айни кунларда сўлим куз ойларининг бирида ўтказиладиган «Тошкент — Хўжанд» мушоарасига тайёргарлик кетмоқда. Бу ҳақда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси қарор ҳам қабул қилди.

Тошкент шаҳрида ўтказиладиган бу мушоарага аҳли шуаро билан бир қаторда таниқли ҳофизлар, сўз усталари, қизиқчилар ҳам келиши кутилмоқда.

БОЗОР ИҚТИСОДИ, ШОШМАЙ ТУР!

Журналистлар тўрт қатор хабар ёзиш учун «тупканинг тагига» бориб келишдан эринмайдилар.

Ҳаётимизга шитоб билан кириб келаётган бозор иқтисоди мухбирлар олдига ҳам профессионализм, малака сингари бир қатор талабларни қўймоқда. Зеро, киши ўзи англаб етган мавзунинггина моҳиятига чуқур кириб, эркин ёза олади. Маркс «Капитал»ини ёдлаб, хусусий мулкчилик психологиясини танқид қилиб дорилфунунни битирган қаламкашнинг бугунги бозор иқтисоди муаммоларини чуқур англаб етиши қийин кечади, албатта. Шунинг учун ҳам Ўзбекистон Республикаси олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Тошкент Давлат иқтисодиёт университети оммавий ахборот воситалари ходимлари учун «Бозор иқтисодиёти асослари ва Ўзбекистондаги иқтисодий ислоҳотлар» мавзуида ўқув ташкил этди.

Сентябрнинг охирида якунланадиган ушбу ўқув самараси тезда юз кўрсатади. Матбуотда, радио-телевидениеда бозор иқтисодининг сир-асрорига бағишланган мақола, эшиттириш ва кўрсатувлар кўпаяди, халқимиз руҳиятида, онгида янада ижобий ўзгаришлар, хусусан, ишбилармонликка, тадбиркорликка, бой яшашга иштиёқ кучаяди деган умиддамиз.

Г. МУРОДАЛИЕВА

ИСТИҚЛОЛГА БАҒИШЛОВ

Мустақиллигимизнинг 4 йиллигига

НАЖОТ — МИЛЛИЙ ЎЗЛИКНИ АНГЛАШ

Ўзлик тушунчаси

Президентимиз И. А. Каримов таъкидлаганидек, «Бугунги кунимизга хос ёрқин хусусиятлардан бири миллатнинг ўзлигини англашидир. Ниҳоят, қайси заминда яшаётганимизни ҳис этиш, қандай гўзал ва қадимий юрт фарзанди эканимизни тугал англаш фурсати келди.

Ҳаётимизда, умуминсоний қадриятларга интилиш билан бирга, Шарқ фалсафаси муносиб ўрин топаяпти. Орамизда яна қайтадан мусулмончилик, халқимиз соддагина қилиб «ўзбекчилик» деб атайдиган меҳр-оқибат, ўзаро чидам ва ҳурмат, ўзгаларнинг дардига ҳамдард бўлиш каби олижаноб фазилатлар қарор топаяпти. Бу улуғ ақидалар қалбимиз тўридан тобора кўпроқ жой олаётгани катта аҳамиятга эга».

Ҳозирги пайтда истеъмолга тобора чуқурроқ сингиб бораётган «миллий ўзликни англаш», «шахс миллий ўзлигини англаш» тушунчалари нимани билдиради? Мустақилликнинг аҳамиятини тушуниб, онги уйғонаётган, миллий тикланиш сари юз тутган халқимиз учун бу ҳодисалар моҳияти ичига кириш ниҳоятда муҳимдир. Ана шуни ҳисобга олиб ушбу тушунчаларнинг мазмун ва моҳиятини бир қадар изоҳлаб ўтамиз.

«Миллий ўзликни англаш» тушунчасини фалсафа фанлари доктори, профессор С. Отамуродов шундай таърифлайди: «...Миллатнинг (элатнинг) ўзини-ўзи реал мавжуд бўлган субъект, муайян моддий ва маънавий қадриятларнинг ташувчиси сифатида тасдиқлаши, унинг муайян этник бирликка, давлатга (ҳам тор, ҳам кенг маънода), тилга, маданият ва анъаналарга мансублигини тушуниб етиши ҳамда уларни ривожлантириш, бойитиш заруратини ва бунинг аниқ-ойдин йўлларини англашидир».

Мавжуд адабиётларда шахснинг миллий ўзлигини англаши билан миллатнинг (этник бирликнинг) миллий ўзлигини англаши гўё бир нарса деб тушунилиб келинмоқда. Аслида эса бундай бўлиши мумкин эмас. Бизнингча, шахснинг миллий ўзлигини англаш деганда, аввало, муайян миллатга (этник бирликка) мансубликни, мазкур миллатнинг инсоният тараққиётидаги тарихий ўрнини билиш, миллий қадриятларга садоқат, ўз миллати (этноси)нинг ҳозирги кундаги эҳтиёжлари ва манфаатларини англаши, унинг келгусидаги ривожланиш йўлларини билиши ҳамда шу мақсадда виждонан хизмат қилиши тушунилади.

Кўриниб турибдики, шахс миллий ўзлигини англаш миллатнинг миллий ўзлигини англаш тушунчаси таркибига киради. Чунки миллат муайян шахслардан таркиб топгандир ва миллатнинг манфаатлари унинг реал омиллари (шахслар) орқали шаклланади.

Шахс миллий ўзлигини англаши тушунчасининг таркибий қисмлари ҳамда уларнинг намоён бўлиши қонуниятлари шу пайтгача махсус ўрганилган эмас. Чунки йирик файласуф олим, профессор Қ. Хоназаров таъкидлаганидек, «коммунистик партия... миллатлар ўзини ўрганиб, ўз миллий онги ва ўз-ўзини англашини хуш кўрмасди». Ҳолбуки, у миллий тикланишнинг ва тараққиётнинг муҳим омилларидан бири бўлгани ҳолда унинг таркибий қисмларини ҳар томонлама ўрганиш илмий-назарий ва амалий жиҳатдаги катта аҳамият касб этади.

Шахс муайян «миллий бирликни ва бошқа этносларнинг мавжудлигини тушуниб етишини» том маънодаги идрок қилишини ўзини-ўзи англаш билан тенглаштириб бўлмайди. Ҳар қандай шахс болалигиданоқ ота-она, қариндош-уруғ, қўни-қўшни муҳитида ўз миллатининг ҳамда ёнма-ён ёхуд бироз узоқроқда яшовчи бошқа миллатларнинг номларини билиб олиши, шунга биноан «мен ўзбек (ёки рус), фалончи — қирғиз (ёки тожик)» дейиши табиий. Аммо бу унинг миллий ўзлигини англаш босқичига қадам қўйганлигини билдирмайди. Сибир ёхуд Болтиқбўйида туғилиб ўсган, миллати хусусида унинг номидан бошқа ҳеч нарсани айтиб беролмайдиган ўрта ёшли ўзбекнинг (Франция ёки Буюк Британияда туғилиб ўсган рус, татарнинг) миллий ўзлигини англаш даражаси ҳам бундан мустасно эмас.

Демак, миллатга (этносга) мансубликни тушуниш деганда, шахснинг ўз миллатига дахлдор барча асосий маълумотларни (ахборотларни) билиши, унинг умуминсоний тараққиётидаги тарихий ўрнини англашни ҳам назарда тутмоқ керак. Ўз миллатининг узоқ-яқин ўтмишини, бошқалардан фарқли хусусиятларини (ҳам ижобий, ҳам салбий), қадриятларини билмайдиган шахсда эса фахр-ифтихор туйғуси шаклланмайди. Миллий ғурур уйғонмаган шахсдан, ўз навбатида, миллатга, унинг қадриятларига садоқатни талаб этиш мумкин эмас.

ТАРКИБИЙ ҚИСМЛАР

Шуларни эътиборга олиб, шахс миллий ўзлигини англаш тушунчасининг таркибий қисмларини қонуниятларга биноан номлаш ва талқин қилиш мумкин. Унда шахс миллий ўзлигини англаши тушунчасининг таркибий қисмлари қуйидагича бўлади:

1. Миллатга (этносга) мансубликни англаш.
2. Мазкур миллатнинг инсоният тараққиётидаги тарихий ўрнини англаш.
3. Миллий қадриятларга садоқат.
4. Миллатнинг эҳтиёжлари ва манфаатларини англаш, унинг ривожланиш йўлини билиш.
5. Миллий тараққиётга виждонан хизмат қилиш.

Кўриниб турибдики, шахс миллий ўзлигини англашнинг таркибий қисмларидан энг биринчиси муайян миллатга (этносга) мансубликни англашдир. Шахснинг миллий ўзлигини англашида миллий ўзига хослик фақат маданиятда, анъана ва урф-одатлардагина эмас, балки характер ва руҳиятда ҳам намоён бўлади. Буларнинг ҳаммаси «хусусий» миллатнинг юзага келиши омили вазифасини ўтайди.

Бошқа этносларнинг мавжудлигини англаш эса ниҳоятда оддий сабаб билан боғлиқ: ҳар қандай миллат ва элат бошқа миллатлар ва элатлар билан ўзаро алоқадорлик муҳитидан ташқарида яшай олмайди. Миллий тараққиётдаги мазкур ботиний қонуниятни тан олмаслик ва «ўз қобиғига ўралиш»га интилиш у ёки бу миллий тузилманинг истиқболини хиралаштириб қўяди, ривожланиш имкониятларини чегаралаб ташлайди.

Бошқа этносларнинг мавжудлигини англаш ҳар қандай миллий бирликнинг «хусусий», «шахсий» обрў-эътиборини пасайтирмайди, аксинча, ўз имкониятларини ўзгаларники билан солиштириб кўриш, уларнинг мақбул ҳаётий тажрибасини ўрганиш ва қўллаш натижасида олға интилиш калити вазифасини ўтайди.

Шу нуқтаи назардан қараганда, ҳамдўстлик мамлакатлари билан иқтисодий алоқаларни тобора мустаҳкамлаш жуда зарурдир. Шунинг учун ҳам Президентимиз И. А. Каримовнинг «Туркистон — умумий уйимиз» шиори Марказий Осиё халқининг жипслигини мустаҳкамлашни кўзда тутиб айтилганини эътироф этиш ўринлидир.

Шундай қилиб, миллий бирлик ва бошқа этносларнинг мавжудлигини тушуниш шахс миллий ўзлигини англаш тушунчаси таркибида муҳим ўрин тутади. Ва муайян этник бирликнинг «ўз-ўзини сақлаши» ҳамда ривожланишига имкон беради:

МЕНИНГ ЎРНИМ ҚАЕРДА?

Шахс миллий ўзлигини англаш тушунчаси таркибидаги навбатдаги унсур ёки бу миллатнинг инсоният тараққиётидаги тарихий ўрнини англашидир. Ўз миллатига дахлдор барча асосий маълумотни (ахборотларни) билиш, унинг умуминсоният тараққиётидаги тарихий ўрнини англаш шахснинг ўша миллатга (этносга) мансубликни тушуниш даражасини кенгайтиради ва чуқурлаштиради. Шу билан бирга буюк аллома Августин таъкидлаганидек, «ғафлатда ётган халқни уйғотиш учун аввало унинг тарихини уйғотиш керак». Чунки тарихидан, ўтмишидан бехабар одам кўр одамга ўхшайди — қаёққа етакласанг ўша ёққа кетаверади.

Дарҳақиқат, тарих — буюк тарбиячи. Онги-шуури заифлашган, ғурури топталган ҳар қандай халқни бу қудратли воситадан қуруқ, самаралироқ баҳраманд қилиш зарур. Афсуски, туркий халқлар, жумладан Марказий Осиёда азал-азалдан яшаб келаётган миллатлар ўтмишининг жуда кўп саҳифалари чалкаш, ҳужжатлар эса оёғи осмондан қилиб тасвирланди, тарих фани ҳам узоқ йиллар ҳукмрон сиёсатнинг қурбони бўлиб келди. Эндиликда бу хатони зудлик билан тўғрилаш, халқларимизга нафақат Ғарбнинг балки, Шарқнинг ҳам маънавият ва фан тараққиётида катта ўрни бор эканлигини чуқур англатиш, шу орқали миллий ғурур, ифтихорни кучайтириш лозим.

Шахс миллий ўзлигини англаш тушунчаси таркибидаги учинчи муҳим унсур — миллий қадриятларга садоқатдир. Юқорида айтиб ўтганимиздек, шахс миллий ўзлигини англаш таркибига миллий мансубликни, миллатнинг инсоният тарихий тараққиётидаги ўрнини англаш ҳам киради. Айни шу ҳолда тил, маданият, анъаналар, туғилиб ўсган жойга содиқликнинг намоён бўлишида бош омил сифатида чиқади. Миллий қадриятлар миллий ўзликни англашнинг шаклланишида базис вазифасини бажаради.

Бироқ собиқ Совет Иттифоқи раҳбарияти ва унинг жойлардаги «байналмилалчи» гумашталари ўтказиб келган «миллий сиёсат» худди шу базисни тан олмади. Нима миллий қадриятларни сақлашга қаратилган бўлса, унинг ҳаммасини аксилинқилобий ҳодиса деб эълон қилинди. Тажриба эса унинг аксини исботлади. Миллий қадриятларга содиқлик миллий ўзликни англашнинг шундай қудратли, барқарор унсури эканки, буни ҳисобга олмаслик кўпгина тарихий воқеаларни ҳамда халқлар ҳаракатларини нотўғри тушунишга сабаб бўларкан. Бунга миллатнинг бош белгиси ва миллий ўзликни англашнинг асосий унсури бўлган «тил» масаласи атрофидаги баҳс-мунозаралар мисол бўла олади.

МАНФААТЛАРНИ АНГЛАШ

Шахс миллий ўзлигини англашнинг тўртинчи муҳим унсури миллатнинг эҳтиёжлари ва манфаатларини англаш, унинг ривожланиш йўлларини билиш бўлиб, у миллий бирликни ва бошқа этносларни мавжудлигини, миллатнинг инсоният тарихий тараққиётидаги ўрнини билиб олиш ҳамда миллий қадриятларга содиқлик туйғуси шакллана бориши жараёнида вужудга келади. Агар, умуман, манфаатни ижтимоий муносабатларнинг мавжудлиги ва намоён бўлиши шакли (воситаси) сифатида баҳолайдиган бўлсак, миллий манфаатни қуйидагича таърифлаш мумкин: миллий манфаат — бу муайян халқнинг ўз иқтисодий, ижтимоий, сиёсий ва маданий эҳтиёжларини қондиришга интилиш шакли (воситаси)дир. Шу боис манфаатлар муайян миллат вакилларининг кўпчилик қўллаб-қувватлайдиган талаб ва эҳтиёжлар йиғиндисидан иборат бўлса, мазкур миллатни ҳаракатлантирувчи маънавий кучга айланади.

Миллатлар этник бирлик сифатида маълум хусусиятларга кўра бир-биридан фарқланиб турар экан. Ер юзи ва минтақаларнинг табиий-жуғрофий шароитларида тавофутлар мавжуд бўлар экан, миллий манфаатлар ҳам сақланиб қолади. Миллий ўзликни англаш кучайгани ва мустаҳкамланганı сари уни ифодалаш ҳамда рўёбга чиқариш воситалари ҳам кенгайиб боради.

ВИЖДОН ХИЗМАТИ

Шахс миллий ўзлигини англашнинг бешинчи унсури миллий тараққиёт йўлида виждонан хизмат қилишдир. Илгари илмий адабиётларда миллий тараққиётга виждонан хизмат қилиш тўғрисидаги гап ўрнига ватанпарварлик масалалари қараб чиқилган. Тўғри, миллийликдан холи бўлган, миллий ўзлигини англаш таркибидан ташқарида яшай оладиган ватанпарварлик йўқ, у асрлар оша қарор топган энг чуқур, энг муқаддас туйғудир. Аммо, барибир миллий тараққиётга виждонан хизмат қилиш деганда ватанпарварликнинг кечаги мафкуравий талқинини назарда тутиш, тугал фикрламаслик, масаланинг моҳиятини чуқур англамаслик бўлур эди. Кечаги талқиндаги ватанпарварлик тушунчасини миллий тараққиётга виждонан хизмат қилиш тушунчаси билан тенглаштира олмаймиз. Бунинг яна бир сабаби бор: кейинги йилларда миллий жипслашиш (ҳам маънавий, ҳам амалий) ҳаракати кучаймоқда ва у ёки бу миллатнинг вакили ўз эли номи қўйилган мамлакат сари интилмоқда. Бундай ҳол дунё миқёсида яҳудийлар, олмонлар, руслар ва бошқа халқларнинг ўзга юртларда (ҳатто ота-боболарининг хоки-пойларига айланган гўшаларда) яшаб келган вакиллари ўртасида айниқса яққол кўзга ташланаяпти. Демакки, пролетариатнинг «беватан»лиги ҳам, шунчаки туғилиб ўсган жойни Ватан деб қичқириши ҳам сохталикдир. Ҳар қандай шахс (инсон) ҳаёт тақозоси ила киндик қони тўкилган тупроқни эмас, балки азалий миллий илдизи ёйилган заминни она-юртим, она-Ватаним дейди. Хорижий мамлакатларга ташрифлари чоғида юртбошимиз И. А. Каримов билан мулоқот қилган ўзбекларнинг тавофлари, энтикишлари, қувонч ёшлари ва изҳори диллари, ўзбеклар ҳамда ўзбекистонликларнинг биринчи Тошкент халқаро учрашувларида уйғонган маърузалар, шеърлар, хориждаги ўзбекларнинг юртимизга кўрсатаётган моддий-маънавий кўмаклари бунинг яққол далилидир.

Юқоридагиларни мисол сифатида келтираётганимиз боиси шуки, Ватан тушунчаси, Ватан меҳри, Ватан туйғуси, фақат миллий заминга эга бўлган тақдирдагина чинакам асл моҳият касб этади. Бинобарин, ватанпарварлик, аввало, миллийлик, имон-эътиқод, маънавият билан чамбарчас боғлиқ бўлган, уларсиз ўз моҳиятини аҳамиятини йўқотадиган тушунчадир.

«ЭҲТИЁТ АЭРОДРОМИ» НИМАГА КЕРАК?

Мамлакатимиз ташқарисидаги буни чуқур тушунган айрим сиёсий кучлар (асл мақсадларини яширган ҳолда — Ж. Б.) Марказий Осиё давлатларида, хусусан, Ўзбекистонда муайян бир миллат вакилларига икки фуқаролик ҳуқуқини бериш ғоясини олға сурганлар. И. А. Каримов Ўзбекистон Конституциясининг бир йиллигига бағишланган тантанали йиғилишда (1993), Олий Кенгашининг XIV сессиясида сўзлаган нутқида (1993) ҳамда оммавий ахборот воситалари ходимлари билан мулоқотида (1994—1995, июл) бу ғоя муаллифларини фош этиб ташлади: «Хўш, — деди у, — нима учун баъзи одамларни иккита қонун билан ҳимоя қилиш керак, уларнинг «эҳтиёт аэродроми» бўлиши керак? Бошқаларчи? Мантиқ қаёқда қолди?! Икки мамлакатнинг фуқароси бўлган одамдан Ватанни севишни, фидокорлик ва фидойиликни қандай талаб қилиш мумкин?»

Сезилиб турганидек, бу ўринда шунчаки фуқаролик хусусида гап бораётгани йўқ. Юртбошимиз ватанпарварликнинг ҳуқуқий-маънавий негизини назарда тутаркан, икки давлат фуқароси мақомини олган шахс (муайян миллат вакили — Ж. Б.) вақтинчалик маконида миллий тараққиётга виждонан хизмат қилиши мумкинлигидан (вазият талаб этганида жонини фидо айлашидан — Ж. Б.) шубҳаланади.

Дарҳақиқат, мувақкат маконли шахс у ёки бу миллатнинг эҳтиёжлари ва манфаатларини чуқур тушуниб етиши, унинг ривожланиш йўлларини қайсидир даражада билиши мумкин. Лекин амалий ҳаракатлар чоғида у сохта «уддабуронлик» қилади — туб жойли асосий миллатнинг эҳтиёжларини эмас, балки ўз манфаатларини кўзлайди, ўз уйидай. Бунга 1984-86 йилларда Ўзбекистонга собиқ марказ — Москванинг фатвоси билан йўлланган «десантчи»лар фаолиятини мисол қилиб келтириш ўринлидир.

Шундай қилиб, ватанпарварликни миллий ўз-ўзини англашнинг эмас, балки миллий тараққиётга виждонан хизмат қилиш тушунчасининг узвий бўлаги сифатида қараш лозим бўлади. Шундагина шахс миллий ўзлигининг англаш тушунчасининг таркибий қисмлари таҳлилида изчиллик қарор топиб, ўзликни англашнинг бошқа муаммоларини анализ қилишга имкон беради.

Шу пайтгача шахс миллий ўзлигини англашидек мураккаб, кўп қиррали илмий муаммога аксарий ҳолларда йўл-йўлакай муносабат билдириб келинди ва оқибатда миллий ўзликни англаш ҳам муайян қонуниятларга суяниши, айни шу қонуниятлар асосида юз бериши, ривожланиши ёки хира тортиши яхлитлигича ўрганилмади. Мустақиллик шарофати туфайлигина ушбу мавзуга қўл уриш, миллий дунёқарашимиздаги мазкур бўшлиқни тўлдиришга имконият туғилди.

Республикамиз Президенти Ислом Каримов Ўзбекистон Олий Мажлисининг биринчи сессиясидаги маърузасида шундай деганди: «Эндиги асосий вазифа кишиларимизнинг мустақил фикрлашга ўрганиши, ўзига ишончи орта боришидир. Чунки тафаккур озод бўлмаса, онг ва шуур тазйиқидан, қулликдан қутулмаса, инсон тўла озод бўла олмайди». Хулоса қилиб айтганда, салкам бир ярим аср давом этган эрксизлик, иродамизни буккан, қўлимиз, бўйнимиз, тилимиз, тафаккуримиздаги кишанларга аянчли бир меҳр-муҳаббат билан қарашга ўрганганмиз. Олтиндан бўлса ҳам кишан кишандир. Ундан воз кечайлик. Мустақиллигимизнинг қадрига етайлик! Унга гард қўндирмайлик. Уни авайлаб-асраш ва вояга етказиш сизу-бизга боғлиқ. Миллий ўзлигини англаган Ўзбекистон фуқароларига боғлиқ!

Жўрақул БАҲРОНОВ,
фалсафа фанлари номзоди

Юртимизга сунбула кирди

Куннинг муаммолари

МАДАНИЯТНИНГ КЕЛАЖАГИ БУГУНДАН БОШЛАНАДИ

Она-Ватанимизнинг тўрт йил мустақил мамлакат сифатида босиб ўтган йўлига назар ташласак, унда халқ хўжалигимизнинг барча соҳалари каби маданият ва санъат ходимлари ҳам ижтимоий-иқтисодий, маънавий-маданий тараққиётга ўз улушларини қўшаётганларига гувоҳ бўламиз. Жумладан, Сурхондарё вилоятидаги кутубхоналар «Оммавий кутубхона — оила хизматида» мавзуида кўрик-танлов ўтказиб, унда оилаларнинг таркиби ҳамда қизиқишларини ўрганиб, шу асосда табақалашган хизмат шаклини ҳаётга тадбиқ этишди. Бунинг учун «Қайнонам — онам менинг, келиним — болам менинг», «Оиланг тинч — юртинг тинч», «Маҳалламизнинг севимли келини» каби мавзуларда тадбирлар ўтказиб ҳамюртларимизни миллий истиқлол руҳида тарбиялашда ўз ҳиссасини қўшиб келмоқда. Халқлар ўртасида дўстлик ва ҳамкорликни мустаҳкамлаш, миллий маданиятимиз, санъат ва ҳунармандчиликни янада ривожлантириш мақсадида Андижон вилоятида Ўзбекистон истиқлолига бағишлаб «Меҳнатим, санъатим — сенга, Ватан!» шиори билан маданият ва санъат кунлари ўтказилмоқда. Самарқанд вилоятининг Сиёб тумани ҳокимлиги ва «Правда Востока» рўзномаси таҳририяти томонидан уюштирилган рассомлар ҳамда халқ усталари асарларининг савдо кўргазмаси санъаткорларнинг иқтисодий аҳволини яхшилаш учун қўйилган қадамлардан бўлди. Шу куни 20 дан ортиқ ташкилотлар вакиллари қатнашиб ўзларига бир неча асарларни бажонидил харид қилдилар.

Кулба мўрисиз, шоли курмаксиз, қудуқ челаксиз бўлмас деганларидек, замон ва давр тақозосидан келиб чиқиб, тадбиркорлик ва ишбилармонлик билан иш юритаётган маданият муассасалари муайян ютуқларга эришган бўлса-да, ҳали бу соҳада муаммолар, қийинчиликлар, турли тўсиқлар кўп. Мутасадди ташкилотлар, шунингдек маданият ва санъат муассаса раҳбарлари мавжуд маданий бозор муносабатлари жараёнида энди илгаригидек меҳнат қилиб бўлмаслигини, эгаллаган лавозим, вазифалари ва бурчларига тийрак кўз билан қараш кераклигини ҳануз унутмоқдалар. Иқтисодий қийинчиликлар баҳонасида айрим хўжалик ва ташкилотларда фаолият кўрсатиб келаётган бадиий жамоалар ҳам раҳбарлар томонидан моддий маблағ ажратилмагани туфайли тарқаб кета бошлади. Қишлоқ клублари ва кутубхона биноларидан бошқа мақсадларда фойдаланишга уриниш ҳоллари юз бермоқда. Вилоятлардаги бепарволикни қарангки, «маданият муассасаларини ёпиб ташласак, моддий қийинчиликларимиз камаяди» деган тушунча билан республикамиздаги касаба уюшмалар, жамоаларга алоқадор бўлган маданият ўчоқлари тугатилаётганини нима билан изоҳласа бўлади?! Бу йўсинда иш тутсак, эртанги кунни кўра билмасак, яна мажҳулликдан чиқмай ётаверамизми?

Тўғри, ҳозирги даврда бюжет ҳисобида кун кўраётган маданият ва санъат муассасалари учун осон эмас. Бироқ, бу тушкунликка сабаб бўладиган гап эмас. Бозор иқтисодиётига ўтилаётганда шундай ҳол юз бериши табиий, албатта. Биз эса вазиятга тўғри тушуниб, вақт тарозисини ўлчаб, ундан тўғри хулосалар ясаб, шунга яраша иш тутишимиз лозим. Бу ўринда, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи мажлисида Президентимиз И. Каримовнинг: «Театрлар, кутубхоналар, музейлар, хуллас, маънавий-маданий муассасаларимиз иқтисодий мададга муҳтож» деган эътиборли сўзлари маданият ходимларига тушунарлидир. Энди, камчиликларимизни рўкач қилиб «таъминот кам» деб ўтириш билан иш битмаслигини ҳам мулоҳазали маданият ходимлари англаб етдилар.

Хўш, маданият ва санъат соҳасининг келажаги учун қандай ишларни бажариш керак ва уни яхшилаш йўллари нимадан иборат? Биринчидан, бугун маданият ва санъат соҳаларида меҳнат қилаётган ҳар бир ходим бозор иқтисоди жараёни тақозо этаётган меҳнатга янгича муносабатни шакллантирмоғи зарур. Гап шундаки, маданият ва санъат соҳасида меҳнат мазмуни бевосита ходимларнинг моддий ва маънавий манфаатлари билан узвий боғлиқ. Улар давлат ажратмаларидан бевосита ва билвосита фойдаланувчи сусткаш кишидан ўз тақдирининг фаол эгасига, ўз фаровонлиги учун жавобгар бўлган шахсга айланиши лозим. Тоталитар жамиятда эса маданият ва санъатда қаттиқ тариф асосида белгилаб қўйилган иш ҳақи ҳисобига яшаб келган истеъдодли ходимлар меҳнати, жамоа аъзолари манфаатига бўйсундирилган эди. Уларга милён сўмлаб фойда келтирган ижобий маҳсулотлар учун арзимаган улуш тўланарди. Ижодкор меҳнатига бундай муносабат ўз навбатида давлат миқёсида олиб бориладиган маънавий-маданий ривожланишга салбий таъсир кўрсатмай қолмади, албатта. Бугунги кунда давлатнинг, қолаверса маданият ва санъат муассасаларининг энг асосий вазифаси, ижодий меҳнатга қобилиятли, зукко, қатъий иштиёқ ва интилиши бор бўлган шахсларни жалб этишнинг оқилона усулларини излаб топиш, биринчи навбатда уларни меҳнатга қизиқтириш, меҳнатга ҳақ тўлаш, иш шароитларини яхшилаш, кадрларни моддий ва маънавий эҳтиёжларини тўлароқ қондириш ишида ҳам ўзгартириш қилиш зарур деб биламиз.

***

Маданият ва санъат муассасалари жамиятда бажариш лозим бўлган вазифалар таркибига халқ ҳунармандчилигини ҳам қамраб олишлари керак бўлмоқда. Маданият ўз моҳияти билан халқимизнинг маънавий тараққиёт маҳсули экан, халқ ҳунармандчилиги унинг асосий мезонларидан бири бўлиши табиийдир. Чунки ҳар бир касб-ҳунар халқ меҳнати ва маданиятининг, ҳаётий тажрибаларининг шаклланган олий кўринишидир. Қолаверса, мазкур тажрибалар айнан шу ҳунармандчилик туфайли авлоддан-авлодга ўтиб боради, сайқал топади. Ҳунармандчилик ҳар бир халқ ўтмишидан дарак беради, дунёқарашини, яшаш тарзини акс эттиради, эстетик тафаккурини намоён қилади. Бир пайтнинг ўзида у халқ маданияти даражасининг ойнаси ҳамдир.

Хўш, маданият ва санъат муассасалари фаолиятига бобомерос ҳунармандчиликни жорий этишдан кўзланган мақсад нима? Биринчидан, республикамизда иш билан банд бўлмаган ёшларга касб-ҳунар ўргатиб, уларни иш билан таъминлаш, иккинчидан, шу кунгача унутилаёзган халқ ҳунармандчилигини ривожлантириш, айримларини маданий мерос сифатида қайта тиклашдан иборатдир. Аёнки, мазкур ҳаракат асосида фақат иқтисодий мақсадларгина эмас, балки маънавий эҳтиёжлар ҳам ётади. Ҳунар эгаллаган ёшларга Ўзбекистон Маданият ишлари вазирлиги томонидан тайёрланган махсус гувоҳномалар топширилса нур устига нур бўларди. Бу ғоянинг афзаллиги фақат шугина эмас. Аввало, у илк бор иш қидираётган ёшларга касб ўргатишнинг бозор муносабатларига асосланади. Сўнгра, ҳунар ўрганиш иштиёқидаги шахслар, бу жараёнда маҳсулот ишлаб чиқаришга жалб қилинади, яъни у ўз меҳнати маҳсулини кўради. Шунга яраша иш ҳақи олади. Ниҳоят якка тартибда амалга оширилган ўқишнинг тугаши ва эгаллаган ҳунар эгасининг мазкур ишлаб чиқаришга ишга жойлаштирилиши ўртасидаги муддат қисқаради.

Бироқ, ҳар бир янгиликнинг ўзига хос қийинчилиги ҳам бўлиши табиийдир. Жумладан, маданият муассасаларида ҳунармандчилик ва халқ амалий санъатини тиклаш ва тез ривожлантиришга керакли хом ашёнинг йўқлиги тўсиқ бўлиб, олтин, кумуш, мис ва бошқа маъданлар ҳамон давлат монополиясида бўлганлиги йўқ бўлиб бораётган заргарчиликни тиклашга имконият бермаяпти. Уста ҳунармандлар ҳунарларини ўз яқинларига ўргатиш билан чегараланиб, айрим усталарни бу ишга тортиш қийин кечаяпти. Жойларда хом ашё, зарур жиҳозлар танқислиги учрамоқда. Шу сабабли, ҳокимиятлар, унинг жойлардаги маданият ишлари бошқармаси ва бўлимлари ёрдами билан таъминотдаги қийинчиликларни ижобий ҳал қилиш учун барча тадбирларни амалга оширса, мақсадга мувофиқ бўларди.

***

Маданият ва санъат соҳаларининг барча жабҳаларида қонун устиворлигига эга бўлиш лозим. Ҳуқуқ, қонун, маданият соҳасида — демократиянинг белгиси, унинг тамал тоши, ходимлар ҳуқуқлари эса уларнинг эркинлигининг кафолатидир. Собиқ Иттифоқ мафкураси ҳукм сурган узоқ йиллар давомида маданият ва санъат соҳалари қонунларидан кўра кўпроқ компартиянинг мафкуравий кўрсатмалари билан тартибга солиниб келинди. Мустақил жамият қурганимиздан кейин эса кўппартиявийлик қарор топди. Мамлакатимизда янги ижтимоий-сиёсий тузум барпо бўлди. Халқимизнинг маданий дунёқараши тубдан ўзгариб, миллий камолот сари қадам босиб бормоқда. Бироқ, бадиий ижод соҳасининг ўзи соҳа ходимининг мақоми, унинг ҳуқуқий бурчи, давлат ва ижтимоий муҳофаза кафолати, маданият ва санъатнинг жамиятдаги меҳнат нуфузи ва ўзига хослиги, қонуний ҳуқуқ билан белгилаб қўйилишига муҳтождир. Демак, маданият ва санъат соҳасини ва ходимларини ҳуқуқий кафолатлайдиган «Маданият ҳақида қонун» бўлишини ҳаётнинг ўзи кўрсатмоқда. Бу қонун замон талаблари даражасида бўлиб Ўзбекистон республикасининг ижтимоий-иқтисодий тараққиёти жараёнида маданият ва санъатнинг ролини аниқлаб бермоғи, давлатнинг маданий тараққиёт мафкурасини шакллантириш ҳамда амалда жорий этиш принципларини, ижодкорларнинг ҳақ-ҳуқуқлари, ҳомийлик тартиб-қоидаси, солиқ солиш тартиби, муаллифлик ҳуқуқи, гонорар масалаларини белгилаб бермоғи лозим. Бир сўз билан ифодалаганда, шундай қонун яратиш кераккки, у эркин маданий муносабатларнинг назарий ва амалий асосларини, шунингдек, халқаро маданий алоқаларнинг давлат томонидан қўллаб-қувватланишини кафолатласин. Пойдевор бўлгувчи бу ҳужжат келажакда республикамизда сайёҳлик, муаллифлик, маданий-маърифий муассасалари ҳақида, мусиқа, ёдгорликларни муҳофаза этиш ва улардан тўғри фойдаланиш ҳақида қабул қилинадиган қонун ва ҳуқуқий актларни ишлаб чиқиш учун асос бўлиб қолади.

***

Чинакам миллий маданиятимизни ривожлантириш учун қонун ва қарорлар чиқаришнинг ўзи кифоя эмас. Бунинг учун ҳар бир санъаткордан қонунларга амал қилиб уларга бўйсуниш, ўз ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қилиш онгини шакллантириш керак бўлади. Ҳуқуқий онг эса ўз-ўзидан шаклланмайди. Маданият ва санъат ходимларининг ҳуқуқий онги деганда биз ҳеч бўлмаганда раҳбар ўз ваколати лавозими даражасида, мутахассислар ўз соҳаси доирасида ҳуқуқ ва бурчларига алоқадор қонун-қоидаларни билиши лозимлигини назарда тутамиз.

Шу ўринда яна бир нарсани алоҳида таъкидлаш лозим. Илгари барча ўқув юртларида таълим-тарбиявий муносабатлар, асосан иттифоқ ва иттифоқдош республикаларнинг ҳукумати томонидан белгиланган Низомлар ва бошқа ҳужжатлар асосида тартибга солинарди. Бугунги кунда давлатимиз тузумида ва унинг фаолиятида бозор иқтисодиёти тизими шаклланаётгани боис меҳнат муносабатларини тартибга солувчи асосий ҳуқуқий ҳужжат — шартнома (контракт) ҳисобланади. Шартноманинг ижобий хусусияти шундаки, ўқув юрти раҳбарлари ва профессор-ўқитувчилар ўз фаолиятларида амалга ошириши керак бўлган ишларни шўро замонларига ўхшаб юқоридан тушган қатъий топшириқ ва режалар асосида эмас, балки ички имкониятларидан келиб чиққан ҳолда эркин, тенг ҳуқуқли, ўзаро манфаатли ҳамкорликни кўзлаб белгиланади. Бироқ маданият ва санъат ўқув юртларидаги шартномалар мазмуни мукаммал бўлмагани сабабли камчиликлардан холи эмаслигини ҳам қайд этиш лозим. Жумладан, ушбу меҳнат шартномаларида профессор-ўқитувчиларнинг молиявий-ҳуқуқий, ижтимоий жиҳатдан мукаммал ҳимояланмагани ва бунинг устига шартномаларда баъзан Ўзбекистон Конституцияси талабларига риоя этилмагани кўзга ташланади. Масалан, профессор-ўқитувчиларнинг фуқаролик ҳуқуқлари бузилганда ёки меҳнат шартномаси бекор этилганда меҳнаткашларнинг ижтимоий ҳимоячиси бўлмиш — касаба уюшмасининг иштироки ҳақида шартномада лом-мим дейилмайди. Фикримизча, бундай камчиликлар ҳалигача кўпчилик ўқитувчилар, шу жумладан ўқув юрти маъмуриятлари ўз фаолиятларига оид қонунлар ва ҳукумат қарорларини яхши ўзлаштиролмаганликлари туфайли содир бўлади. Малакали билим бериш ўқитувчининг ўз касбини қай даражада эгаллаганлиги, услубий маҳорати, шахс сифатидаги камолоти каби хислатларига кўп жиҳатдан боғлиқ. Шундай бўлгач, меҳнат шартномаси мазмунида асосан профессор-ўқитувчиларнинг касбий ва услубий тайёргарлиги, таълим жараёнига ижодий ёндошуви каби талаблар ўрин олмоғи зарур. Бир сўз билан айтганда, ўқув юртларидаги меҳнат муносабатлари маъмурий педагогикадан демократик, истиқболга эга бўлган ижодкорликка асосланган педагогик муносабатларга ўтиши керак деб биламиз.

Бугунги кунда маданият ва санъат ходимлари ўртасида мавжуд қонунларни шарҳлаш, улар мазмунини очиб берувчи адабиётларга эҳтиёж каттадир. Чунки, қонунларнинг бозор муносабатларига боғланиши ўз навбатида ҳуқуқий ва меъёрий ҳужжатларни маданият соҳаси жараёнида «ҳазм қилиш» қийинлашиши билан ифодаланади. Шу кунгача маданият ходимларининг ҳуқуқ ва бурчларига бағишлаб ёзилган бирорта мақола ёки рисолани кутубхоналаримиздан топа олмайсиз.

Бу ўринда халқимизни маданият ютуқларидан воқиф этувчи «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси, «Гулистон» журнали маданият ва санъат ходимларига долзарб ҳисобланган ҳуқуқ масалаларига бағишланган чиқишлар ташкил этиши керак бўлмоқда. Маданият ишлари вазирлиги тизимида халқ ижоди ва маданий-маърифий ишлари жумҳурият илмий-услубият маркази деган ташкилот мавжуд. Бу марказ охирги йилларда маданият ходимларига бозор иқтисодиёти муносабатлари жараёнида фаолиятларини олиб боришга ёрдам бериш мақсадида соҳага алоқадор бўлган меъёрий ҳужжатлар тўпламини чоп этиб келмоқда. Нима учун бу ижодий жамоа маданият ходимларининг ҳуқуқ ва бурчларига бағишланган услубий қўлланмалар яратиши мумкин эмас?

***

Республикамизда ҳар бир фуқарони маънавий-маданий бойликларга эга бўлишини таъминлаш аввало Маданият ишлари вазирлиги зиммасидаги масъулиятли вазифалардан бири эканлигини унутмаслигимиз керак. Жаҳоннинг иқтисодий-маданий ривожланган қатор давлатларида Маданият ишлари вазирлиги ҳукумат тизимида юқори поғоналарни эгаллаши ҳам бежиз эмас. Бизнинг фикримизча, республика Маданият ишлари вазирлигининг фаолияти эндиликда Ватанимизнинг ижтимоий-мафкуравий институтлари тизими билан чамбарчасроқ боғланиши айни муддао бўлур эди. Вазирликнинг ядроси бўлмиш фан, ўқув юртлари, кадрлар тайёрлаш ва қайта тайёрлаш бошқармаси фаолиятини ҳам даврга монанд қилиш вазифаси турибди. Мустақил давлатимиз маданияти ва санъати моҳиятига тўғри келадиган мутахассислар тайёрлашнинг миллий дастури ишлаб чиқилганми? Эскича руҳда фикрлаш, шахсий манфаатлар қобиғига ўралиб қолиш ташвишдан бошқа нарса келтирмайди. Жойлардаги муассасаларда ташаббуснинг етишмаслиги, ўзлари ҳал қилиш лозим бўлган муаммоларни етарлича бартараф этолмаслик, бозор иқтисоди муносабатларига оид меъёрий ҳужжатларнинг жойларда ҳаётга тадбиқ этиш механизмларининг сустлиги равнақимизга ғов бўлмоқда.

Ҳозирда маданият соҳаси бошқарув аппаратларининг фаолияти йўналишлари ва вазифаларини бозор муносабатларига мос равишда қайта кўриб чиқиш долзарб иш бўлиб турибди. Бошқариш энди ижодий меҳнатга амалий ёрдам берадиган муассаса сифатида намоён бўлиши керакдир.

Аҳмаджон РЎЗМЕТОВ,
А. Қодирий номидаги Тошкент давлат маданият институтининг кафедра мудири

ИСТИҚЛОЛГА БАҒИШЛОВ

Истиқлолга муқаддима

ОНГНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ҲАРАКАТЛАРИ

«Нашри маориф» жамияти

Дунёқараши 1917 йилга қадар шаклланган ва шу даврда маърифат соҳасида жонбозлик кўрсатган ўзбек зиёлилари Октябр инқилобидан кейин ҳам халқни маориф ва маданият меваларидан баҳраманд этиб боришни ўзларининг виждоний бурчлари, деб билдилар. 1922 йилнинг сўнгги кунларида навбатдаги норасмий йиғинларига тўпланган тошкентлик зиёлилар «Нашри маориф» номли янги жамиятни ташкил этишга қарор қилдилар. Мунаввар қори Абдурашидхонов ташаббуси билан тузилган бу жамиятнинг таъсисчилари эса яна қуйидагилар эди: Умархон Акрамхонов, Маннон Рамзий, Саидносир Миржалилов, Толибжон Мусабоев, Шокиржон Раҳимий, Муҳаммад Усмонов, Холмуҳаммад Охунов, Абдулҳамид Сулаймонов (Чўлпон) ва Ҳамидуллахон Орифхонов. 1923 йил 1 январда «Туркистон» газетасида ана шу таъсисчилардан таркиб топган ижроия гуруҳининг Туркистон республикасидаги маориф ходимларига мурожаати эълон қилинади. Бу мурожаатда таъсисчилар жамиятнинг мақсад ва вазифаларини тушунтирибгина қолмай, унга аъзо бўлиб киришнинг ҳам маориф ва маданият ходимларидан илтимос қилган эдилар.

Агар ана шу мурожаати «Нашри маориф» жамиятининг илк қадами сифатида қабул қилсак, демак, унинг вужудга келиш санаси 1922 йил декабрининг сўнгги кунларидир. Тошкентдаги Эски шаҳар халқ маориф шўъбаси қошида қад кўтарган жамият тез орада қанот ёзиб, республикамизнинг бошқа қатор вилоятларида ҳам ўз бўлимларини ҳам ташкил этди. Жамиятнинг Тошкент шаҳридаги бўлими ҳайъати эса қуйидаги маориф ва маданият фидойиларидан таркиб топди: Шокиржон Раҳимий (раис), Мунаввар қори Абдурашидхонов (раис ўринбосари), Миркомил Алиев (котиб), Саидносир Миржалилов (хазиначи), Абдулҳамид Сулаймонов (Чўлпон) Холмуҳаммад Охунов, Толибжон Мусабоев, Зуфар Носирий, Абдулла Авлоний, Салимхон Тиллахонов ва бошқалар. Бу ҳайъатга олинган зиёлилардан ташқари, жамиятнинг Тошкент бўлими фаолиятида Маннон Рамзий, Элбек, Шоҳид Эсон каби сиймолар ҳам яқиндан иштирок этдилар.

XX асрнинг 10—20-йилларида Тошкентда маърифатпарварлик ҳаракатининг бошида халқимизнинг улуғ фарзандларидан бири Мунаввар қори Абдурашидхонов турган. Бу даврда қандай ижтимоий-сиёсий ва маданий тадбир амалга оширилган бўлса, аксар ҳолларда аввало Мунаввар қори Абдурашидхоновнинг ташаббуси билан майдонга келган. «Нашри маориф» жамияти ҳам даставвал унинг хаёлида туғилган. Аммо Тошкент аҳолиси ўртасида катта обрў-эътиборга эга бўлган бу сиймо дастлаб «оқ», кейин «қизил» таъқиб остида яшагани учун, жамият манфаатидан келиб чиқиб, расмий раислик қилиш ҳуқуқини бошқаларга берган. Шунга қарамай, у «Нашри маориф»нинг фаолиятида асосий роллардан бирини ўйнаган. Мунаввар қори билан келишувга мувофиқ, Шокиржон Раҳимий «Туркистон» газетасининг 13 феврал сонида «Нашри маориф» нима? Мунаввар қорининг ўзи эса шу газетанинг 4 март сонида «Нашри маориф» уюшмасининг аҳамияти» деган мақолаларини эълон қилишган. Жамият фаолларидан яна бири Усмонхон Эшонхўжаев ҳам бу «баҳс»дан четда қолмай, шу газетанинг 28 апрел сонида «Яна «Нашри маориф» тўғрисида» деган мақола билан чиқиб, уюшманинг маориф ходимлари ўртасидаги машҳур бўлишига ўз ҳиссасини қўшган.

Жамиятнинг таъсисчилар томонидан имзоланган ҳамда раис Ш. Раҳимий ва котиб М. Алиев имзолари билан, шунингдек, жамият муҳри билан тасдиқланган низомига кўра, унинг асосий мақсади: а) ўзбек адабий тили, атамашунослиги ва имлоси масалаларини ишлаш; б) миллий санъат тўғрисидаги билимни ўрганиш ва тарқатиш; в) ўзбек халқининг тарихи ва маиший ҳаётини ўрганиш; г) ўзбек мактабларидаги таълим ва тарбия масалаларини йўлга қўйиш; д) ўзбек халқ таълими ходимлари ва санъат арбобларига ёрдам кўрсатиш; е) Туркистон, Русия ва хорижий олий ҳамда ўрта мактабларда ўзбек ўқувчилари сонини оширишга қаратилган тадбирларни ишлаб чиқиш; ж) аҳоли ўртасидаги мавжуд бўлган ўтмиш сарқитлари ва фанатизмга қарши кураш йўли билан ўзбек халқининг маданий жиҳатдан ўстириш эди.

Жамият ана шу вазифаларни ҳал қилиш учун: а) мунозаралар, суҳбатлар ва маърузаларни ташкил этиш; б) экспедиция ва экскурсияларни уюштириш; в) кўргазмалар очиш; г) муваққат ва номуваққат нашрларни босмадан чиқариш; д) китоблар, қўлёзмалар, осори атиқа ва санъат асарларини тўплаш ҳамда тарқатиш; е) танловлар ўтказиш ҳамда илмий ишлар ва санъат асарлари учун мукофотлар белгилаш; ж) ўзбек мактаблари учун зарур бўлган мутахассисларни тайёрлаш бўйича курслар очиш; з) муваққат ва номуваққат нашрлар учун ўзбек таржимонлари, мусаҳҳиҳлари ва ходимларидан иборат бюрони ташкил этиш; и) ўзбек стенографиясини яратиш ҳамда ҳукумат идоралари ҳамда жамоат ташкилотларидан мадад сўраш ҳуқуқига эга эди.

Туркистон мухторияти тугатилгандан сўнг ўлкада авж олган сиёсий таъқиб бу даврда бир оз юмшаган, марказда, Москвада эса Лениннинг хасталиги туфайли пролетариат инқилобининг кемаси хийла қалқиб-қалқиб кетаётган эди. Буни сезган зиёлилар яқин орада мамлакатнинг сиёсий ҳаётида жиддий ўзгариш рўй бериши мумкинлигини ва ҳозирги номуътадил вазиятдан фойдаланиш лозимлигини тушундилар. Улар (собиқ жадидлар) яна халқ қалбига истиқлол ғояларини сингдириш учун аввало уларни маориф жиҳатдан юксалтиришга бел боғладилар. Уларни яна бир мақсади халқ ўртасидаги бошбошдоқликка, даставвал, зиёлилар ўртасидаги гуруҳбозликка чек қўйиш, у ёки бу гуруҳга ёпиштирилган «қадим», «жадид», «улам» ёрлиқларини олиб ташлаш эди. Улар Феврал инқилобидан кейин бой берилган имкониятларни қайта чамалаб кўриб, асосий хато зиёлилар ва умуман халқнинг ноиттифоқлигида эканлигини эътироф этдилар. Шунинг учун ҳам улар, модомики, халқимиз илм динининг кучли таъсирида экан, демак, биз Маҳкамаи шаръия билан ҳамкорликда иш олиб боришимиз, халқимиз мусулмон халқи эканлигини доимо ёдда тутишимиз лозим деган, қарорга келдилар.

Жадидлар маълум даражада халқдан узилган эдилар. Таъсисчилар жадидчилик ҳаракатининг ана шу нуқсонини инобатга олиб, «Нашри маориф»ни тобора халқ ичига яқинлаштириш чораларини ахтардилар. Шу мақсадда улар, масалан, Эски шаҳардаги мусулмонлар ўртасида маориф ва маданият ишларини олиб борар эканлар, қарийб барча маҳаллаларда «гап»лар ташкил этдилар ва бу «гап»ларда маориф ишлари билангина чекланиб қолмай, кишиларнинг сиёсий онги ва миллий ғурурини оширувчи фикрларни ҳам ўртага ташладилар.

Янги иқтисодий сиёсат эълон қилингач, Тошкентда 1-Туркистон ширкати тузилди. Маърифатпарвар Саидносир Миржалилов ташаббуси билан майдонга келган бу ширкат гарчанд савдо-саноат жамияти деб ҳисобланган бўлсада, у амалда тошкентлик илғор ёшларнинг учрашиши ва фикрлашиши мумкин бўлган марказ ҳам эди. «Нашри маориф» ташкил этган «гап»ларнинг аксар қатнашчилари ҳам шу ёшлар бўлди. Жамият раҳбарлари ўз ғоя ва маслакларини ана шу ёшлар орқали тарқатиш, уларни уюшма ҳисобига хорижга ўқишга юбориш йўли билан янги маърифатли авлодни тарбиялаш вазифасини ўз олдиларига қўйдилар. Улар бахтига, бу даврда худди шу масала билан шуғулланувчи «Кўмак» жамияти ҳам ширкат қошида фаолият кўрсатаётган эди.

Шу тарзда жамият, биринчидан, «Нашри маориф» номида Тошкент, Бухоро ва бошқа шаҳарда чоп этилган муваққат нашрлардан, иккинчидан, «гап»ларни орқали айниқса мусулмон ўқитувчилари ва ўқувчи ёшлари ўртасидаги катта таъсирни маърифий ишларни олиб борди; учинчидан, «Кўмак»нинг ўз хизматига жалб этиб, Русия, Туркия, Германия ва бошқа мамлакатларга ўқишга юборилажак ёшлар қайғисини ҳам ўз зиммасига олди.

Жамият аъзолари уч гуруҳга бўлинган бўлиб, улар фахрий, ҳақиқий ва ходим-аъзолар деб аталган. Ҳақиқий аъзолар жамиятнинг таъсисчиларидан таркиб топган. Жамият олдида турган вазифаларга қизиққан шахслар ходим-аъзолар сифатида қабул қилинган. Улар орадан уч ой ўтгандан кейингина икки ҳақиқий аъзонинг тавсияси билан ҳақиқийликка олинган. Шунда ҳам улар18 ёшга етган бўлишлари илм соҳасида эса бўлак соҳаларда, маданий-маърифий қимматга молик ишларни амалга оширган бўлишлари талаб этилган. Ўзбек маданияти олдида алоҳида хизмати бўлган шахсларни эса жамиятнинг умумий мажлиси фахрий аъзо сифатида қабул этган. Жамиятнинг барча аъзолари учун (фахрий аъзоларидан ташқари) кириш бадали ярим пуд буғдой бўлган. Жамият маблағи аъзолик бадаллари, ионалари, давлат ва жамоат муассасаларидан олинадиган ёрдам, нашрлар, пулли маърузалар, спектакллар, сайиллар ва бошқа тадбирлардан тушган даромад асосида тўпланган. Бу маблағ, ўз навбатида , муваққат нашрлари, мактабларнинг ўқув-методик эҳтиёжлари, хорижга ўқишга юборилаётган ё юборилган талабалар ўртасида тақсимланган.

Жамиятнинг 1923 йилдаги фаолияти айниқса самарали бўлди. Жамият бир йил ичида оёққа турибгина қолмай, турли нашрларни амалга оширди. Жамиятнинг вилоят бўлимлари ҳам орқада қолмадилар. Афсуски, биз, тилшунос адабиётшунослар, собиқ советлар мамлакатининг турли жамғармаларида сақланиб қолган «Нашри маориф» жамиятининг журнал ва нашрларни ҳали тўплаб ўрганиб чиққанимизча йўқ. Бу — келажакнинг иши. Аммо ҳозирнинг ўзидаёқ шу нарса аниқки, «Нашри маориф» қисқа фаолияти мобайнида халқимиз маорифи ва маданиятини кўтариш бўйича кўпгина хайрли ишларни амалга оширди. У олиб борган хайрли ишларнинг асосий нишаби эса истиқлол сари — элу юртимизни миллий мустақилликка олиб чиқишга қаратилган эди.

Жамият фаолларидан бири Салимхон Тиллахонов ўз маслакдошлари билан суҳбатда деган экан: «Биз шу пайтга қадар бурчак-бурчакларда яшириниб ишлаб келган эдик, энди эса ошкора ишлаш пайти келди. Шунинг учун ҳам биз ғайратимизга ғайрат қўшишимиз керак.» Шокиржон Раҳимий эса Мунаввар қори билан суҳбатлашар экан, бундай сўзларни айтган: «Агар жамиятимиз биз хоҳлаган йўналишда яхши ишларни олиб борса, худо хоҳласа, тез орада ажнабий халқларнинг таъсиридан қутулиб кетамиз».

Бундай некбин кайфиятга берилган жамият аъзолари 1924 йил январида уюшма фаолиятини янада жонлантириш истагида ҳайъат таркибини қайта сайладилар. Мунаввар қори жамиятга раис, Ғози Олим Юнусов эса котиб этиб сайланди. 30 январ куни «Нашри маориф» ва «Кўмак» жамиятлари раҳбарлари кенгаши бўлиб ўтди ва унда ҳар иккала жамиятни бирлаштириш масаласи ўртага ташланди. Аммо шу пайт, кутилмаганда, Шокир Раҳимий «Нашри маориф» жамиятини тарқатиб юбориш ҳақидаги таклиф билан ўртага чиқди. Ва унинг таклифи кўпчилик овози билан қабул қилинди.

Советлар мамлакати, Ленин вафотидан кейин, бу вақтда ўз ҳаётининг оғир бир даврига қадам қўйган эди. Ленинизм «туғаб», сталинизм бошланганини кўрган маорифчилар бу даврнинг хосиятсиз бўлишини Сталиннинг мақбара олдидаги қасамларидан аниқ сезган эдилар.

Наим КАРИМОВ

Аср маданияти

ТИКАНСИЗ ГУЛ

ЖАДИДЧИЛИК ВА ҲАМЗА

XIX асрнинг сўнгги чорагида маиший турмушга техниканинг кириб келиши ижтимоий онгда ҳам инқилоб қилди. Айниқса Шарқ фалсафаси тин ола бошлади. Бу фалсафа марказида инсон муаммоси қанчалик дангал қўйилган бўлмасин, барибир, XIX асрнинг иккинчи ярмида Европада юзага келган табиий фанлар соҳасидаги улкан кашфиётлар уни радикал йўналишга бошлади. Энди Шарқ фалсафаси, умуман маданияти, янгича бир қадриятларни кун тартибига қўймоғи лозим эди. Бунинг акс садоси ўлароқ, XX асрнинг бошларида жадидчилик (янгичилик) ҳаракати дунёга келди. Жадидчиликнинг асосланиши учун Шарқнинг бой ва баркамол маърифати бор эди. Эндиги вазифа шу маърифатни шиддат билан тараққий этиб бораётган ижтимоий ҳаётга татбиқ этиш эди. Жадидлар айнан мана шу масалани илк режага олиб чиқиб, мумтоз маърифатимизни амалиёт учун тақдим қилдилар. Бу табиий бир ҳол эди. Европанинг фалсафий замини ночор бўлгани ҳолда, Шарқ тараққийсидан устиворликка интилаётганди. Ўзини билган баъзи шарқлик фозиллар буни англаб, Маҳмудхожа Беҳбудий (шаҳиди 1919 йил) бошчилигида қиримли Исмоилбей Ғаспиралининг нидосига акс садо бердилар. Шу тарзда Туркистон жадидчилиги майдонга чиқди.

Туркистон жадидчилик ҳаракати умумжадидчиликдан бош масалаларда фарқ қилмагани ҳолда, фаолият дастурининг икки йўналишини таъсис этди: 1) инқирозга юз тутаётган маданий тараққиётни уйғотиш ва бунинг учун маърифатпарварликка асосланиш; 2) бу борадаги фаолиятни амалиёт билан боғлиқ ҳолда олиб бориш. Бу ғоят муҳим дастур бўлиб, жадидларни ўз ғояларини турмушга татбиқ этишларига кўра, ўтмиш салафларидан фарқлантириб турарди. Шу маънода, жадидлар истибдод қабиҳлигини теран англаган, руҳий синиқликнинг моҳиятини тушуниб изтиробга тушган кишилар эдилар. Бир сўз билан айтганда, Туркистон илгари қаландар бўлиб йиғлаган бўлса, энди жадид бўлиб ўз дардига малҳам излай бошлади. Бизнинг шаҳид Ҳамзамиз ҳам 1907 йилдан эътиборан жадидчилик томон юз бурди. Бу ҳақда у «Таржимаи ҳол»ида дейди: «1907 йили отам(нинг) ҳаж кетиши муносабати илан, бирга Қашқарғача узатиш муносабати-ла саёҳатга бориб, биринчи мартаба «Вақт», «Боқчасарой» газеталарини ўқишга шундан ўрганиб қайтдим. Шундан бошлаб, кундан-кун эски хурофотларни, мадраса ўқишларини, халқ тирикчилигидаги ўзгаришларни, маданият, иқтисод деган масалаларни текширишга кира бошладим». Мадрасаларимиздаги ўқув-услубнинг эски усули бир пайтлар тасаввуфчиларни ҳам изтиробга солган эди. Биронта сўфийнинг мадрасада ўқиб тасаввуфчи бўлгани ҳақида факт йўқ! Шу сабабли жадидлар ҳам навбатдаги Уйғонишнинг асосларини ўқув-ўқитув идораларининг дастурларини тубдан ислоҳ қилишда кўрдилар. Ҳамза ҳам буни маъқуллаб, юқоридаги ҳолдан сўнг «мадрасани ташлаб, бирор томонга кетиб ўқиш» фикрига тушади. Лекин ўзининг гувоҳлигига кўра, «иқтисодий камоматлик» бу орзуни чеклайверади. Ниҳоят, 1908 йили Наманганга ўқишга боришга муваффақ бўлади ва у ерда жадид Абдулла Тўқмуллин (татар, кейинчалик Наманган маорифи бўлим мудири) ҳузурида жадидий қарашлардан воқиф бўлади. Ҳамза бу борада дейдики: «Ундан яхши раҳбарликлар олдим. Ул меним қўлимдағи ўз қаламим билан юз саҳифадин ортиқроқ эски усулдағи шеърий ёзишмаларимни кўруб, тарбияға киришди». Айнан шу пайтдан бошлаб Ҳамза ижодида жадидий қарашлар акс эта бошлайди. Бу ҳақда қуйироқда тўхталамиз.

Наманганда шоир яна бир жадид татар йигити билан танишиб, унинг «ҳийла дардлаши» натижасида «эски подшолар турмушидан» «Ҳақиқат кимда?» исмли ҳавосиз опералик роман ёзган»лигини ва уни «ўғирлатган»лигини ўз «Таржимаи ҳол»ида сўзлайди. Нима бўлганда ҳам бу икки жадид Ҳамзага катта сабоқ берган эди. У Наманган ўзига хос бир жадид бўлиб қайтди ва бунинг натижасида Қўқоннинг «Қашқар дарвоза» маҳалласида (1910), шаҳар марказида (1911) ва Марғилонда (1914) усули савтия мактаблари очди. 1912—1913 йиллар мобайнида Афғонистон, Ҳиндистон, Макка, Мадина, Шом, Байрут, Истанбул (ҳаж) саёҳатида бўлди. Энди у она Туркистонга ўзини тутиб олган тараққийпарвар бир жадид сифатида қайтиб келди. Истанбулда олган жадидий сабоқлари уни бир умр тарк этмади.

Ҳамза барча жадидлар қаторида улкан бир истеъдод соҳиби ҳам эди. Айниқса унинг 1899—1900 йилларда тасаввуф пардасига ўраб ёзган қалб нидолари ҳамон бизни титратади. Энди у жадид сифатида қўлига қалам олди. Бир неча пиесалар, ҳикоялар, шеърлар битди. Биз бу ўринда Ҳамзанинг жадидий поэзиясига кирувчи учта шеъри хусусида мухтасар сўзлаш билан чекланамиз.

Мана, унинг «Йиғла, Туркистон» шеъри. У шундай бошланади:

Йиғла, йиғла Туркистон,
йиғла Туркистон,
Руҳсиз танлар тебрансун,
йиғла Туркистон.

Жадидий маърифатнинг илк унсурларидан бири Уйғониш ғояси эди. Киши руҳий идрокка мойил бўлмас экан, ундан теранлик кутиш ёзда қор ёғади, деб умид қилиш билан баробардир. Шу сабабли жадидлар ўз поэзиясида ижтимоий ҳаётни ҳеч бир бўёқсиз, реал тасвирлашга ўтдилар. Ҳамза ҳам «руҳсиз танларнинг тебранишини» ғоятда истайди. XX аср бошларида Туркистон нодонлик сари юз бурмоқда эди.

Тургил дарддан, жисмингни соғла, Туркистон,
Дониш ўтиға бағринг доғла, Туркистон,
Белга ҳиммат камарин боғла, Туркистон,
Маърифатға етмакни чоғла, Туркистон.

Кишига руҳий уйғоқлик бахш этиш, унинг қалбига миллият туйғуларини экиш жадидларнинг орзулари эди. Улар мантиқли сўзлардилар. Бир пайтлар романтик бўёқларга бурқаб ташланган Шарқ шеъриятини ижтимоий амалиётга бурдилар, риторик усулда фикрнинг, туйғунинг эркинлигига интилдилар. Шу жиҳатдан жадидлар поэзияси очиқ овоз эди. Айни сабаб билан улар тарихимизда ижтимоий онгнинг тараққийсини бошлаб бердилар. Уларни фақат маърифатпарвар сифатида қабул қилиш бир томонламаликдир. Ҳар ҳолда, Ҳамза кабиларнинг жадидий қарашларида жадид поэзиясининг фардий хусусиятлари акс этган. Унга кўра, миллиятни бутун билиш, руҳий оҳорланиш ва ижтимоий фаоллик илк режага чиқади. «Донишлик ўти» шундан иборатдир. Бу ўт миллат кўзидаги «ғофиллик пардасини» чок этиши лозим.

Дариғ тутманг илм учун кетса молу жон,
Ўқув фарзлиги минг йўл Қуръонда фармон.
Маърифатсиз топулмас аҳкоми иймон,
Илмсизға айтулмас комул мусулмон.
Маҳзун Ниҳон кўп оғлар миллат боғига,
Мавсум ўтуб ғафлатдан тушган доғига,
Боғбонлар бокмаюр сўлу соғига,
Қиш келгач, сўнг нетармиз гулшан зоғига.

Шундай қилиб, Ҳамзанинг жадидий поэзиясида миллият ва жамиятни қабиҳ онгдан, туйғудан қутултириш, қутқариш руҳи устивор. У жамиятнинг «музлаб» қолишдан андиша қилади. Бу туйғуни у ғоят самимий ва ёлқинли бир тарзда ифодалайди. Фикрий бирлик хаёлларига боради, лекин «руҳсиз танлар» туфайли қабоҳатни кўз ёши билан ювмак истайди. Жадидона ўксиш билан йиғлайди: «Йиғла, Туркистон». Унинг бу ўкинчлари «...Оқибатсиз Туркистон» шеърида айниқса нозиклашади:

Зулмат тоши ёғилса-да, кўзи очулмаз,
Руҳсиз тандур, ханжар урса, қони сочулмаз.

Жадид поэзиясида ҳеч ким Ҳамзачалик изтиробни бу қадар тасвир этмаган. Бундай жамиятнинг тасвирини бериш учун изтиробнинг ёлқинларида чиниқмак шарт эди. «Ўлмасидан илгари жисмига кафан бичган, Умид риштасун кесуб, ору номусдан кечган» Туркистоннинг тақдири учун Ҳамза чин бир маънода йиғлади.

Оғла, оғла Ниҳоний, кеча бўлди кундузлар,
Фалакда кўринмаюр моҳтоб ила юлдузлар,
Ватанга малик бўлди нобакору тўнғизлар,
Оёғ остида қолди неча сандек дилсўзлар.

Ҳамзанинг кейинчалик адашиб Октябр инқилобидан умид қилганлигига мана шундай руҳий ҳолатлар сабаб бўлганди. Чунки унинг дарё-дарё оққан кўзёшларини Октябр артиб оладигандек туюлди. Афсуски, бугун тан олайликки, Ҳамза қадар комил жадидий руҳ ўзга йўқ. Усиз жадид поэзияси ғариб бўлиб қолади. Бу поэзия Ҳамза билан адабий овозини топган эди. Лоақал, «Дардига дармон истамас» номли шеъридан ушбуларни тингланг:

Бизни Туркистон эли дардига дармон истамас,
Зулмат ичра кечса умри, моҳи тобон истамас,
Ухлама кўп, ўзбек эли, асри тараққий вақтида.
...Ўзга миллат учсалар, ҳикмат топиб сўйи само,
Бизни эллар лоақал ер узра даврон истамас,
Ухлама кўп, ўзбек эли, асри тараққий вақтида.

Ҳамзанинг жадидий шеърияти жадидчиликнинг ёрқин туғидир. Бу «туғ» узоқ вақт ҳилпираб турди. Унда Туркистон тараққийчиларининг орзу-умидлари тараннум этилганди. 20-йилларда ижод оламида кимнинг тили чулдираб чиққан бўлса, аввало, Ҳамза кабиларнинг жадидий шеъриятидан нур эмган эди. Бугунги адабиётшунослигимиз буни тан олиши лозим. Умуман, шахслар ҳамма замонларда ўзўзини ҳимоя эта оладилар. Уларга қўшилиб овоз берилса, бас, уларнинг истеъдоди нақадар фавқулодда бир ҳодиса эканлиги маълум бўлади.

Ҳамзанинг жадидий шеърияти тикансиз бир гул эди. Бу гул «руҳсиз танларга» руҳ, «қонсиз жисмларга» қон бағишлади. «Миллатга содиқ хизматкор» бўлди. Ҳа, Абдулла Тўқмуллиннинг тарбияси беиз кетмади, бизга Ҳамза ижоди воситасида тикансиз гулни тақдим этди. Шу маънода Ҳамзанинг жадидий поэзиясини текширганда, бизнингча, ушбу жиҳатларга диққат қилиш лозим:

1. Аввало, Ҳамзанинг жадидчилик билан боғлиқ фаолиятини атрофлича текшириб, унинг Миллий Уйғониш ҳаракатига қўшган ҳиссаси хусусида муайян хулосаларга келиш;

2. Ҳамза жадидий шеъриятининг ғоявий-мафкуравий жиҳатларини тўғри ёрита олиш ва бу борада у ишлатган тимсоллар «сири»ни очиш;

3. Шарҳ ва таҳлилда шоирнинг ўз фаолиятидан ва ўзга асарларида (масалан, драмаларида) ишора этилган фикрларидан келиб чиқиш;

4. Ҳамзанинг жадид сифатидаги амалий фаолиятига ғоят эътибор қилиш шарт.

Буларни ҳисобга олмасдан жадид Ҳамзани англаб бўлмайди.

•

Шукрки, бугун ҳақиқатларни айта оламиз. Ҳамза ижодининг иккинчи даври — жадидчилик шамойиллари хусусида энди иш бошланади. Юқорида сўзлаганимиз уч шеър XI синф «Ўзбек адабиёти» мажмуасига киритилган (1993). Демак, Ҳамзанинг чин маърифати бўй кўрсата бошлади. Сўзимизни «Заҳарли ҳаёт» фожиасида Марямхон тилидан айтилган Ҳамзанинг ушбу сўзлари билан тугатсак: «Ўлганимдан кейин бир тарихча ҳолимни ёз, ёдгор қолсин. Мени деб ўзингни бир ҳалокатга солма. Дунёдан мен ёш кетдим, сен узоқ яша. Мени унутма, хайр, хайр, рози бўл! Оҳ, жаҳолат, заҳарли ҳаёт».

Абдумалик ЁҚУБ

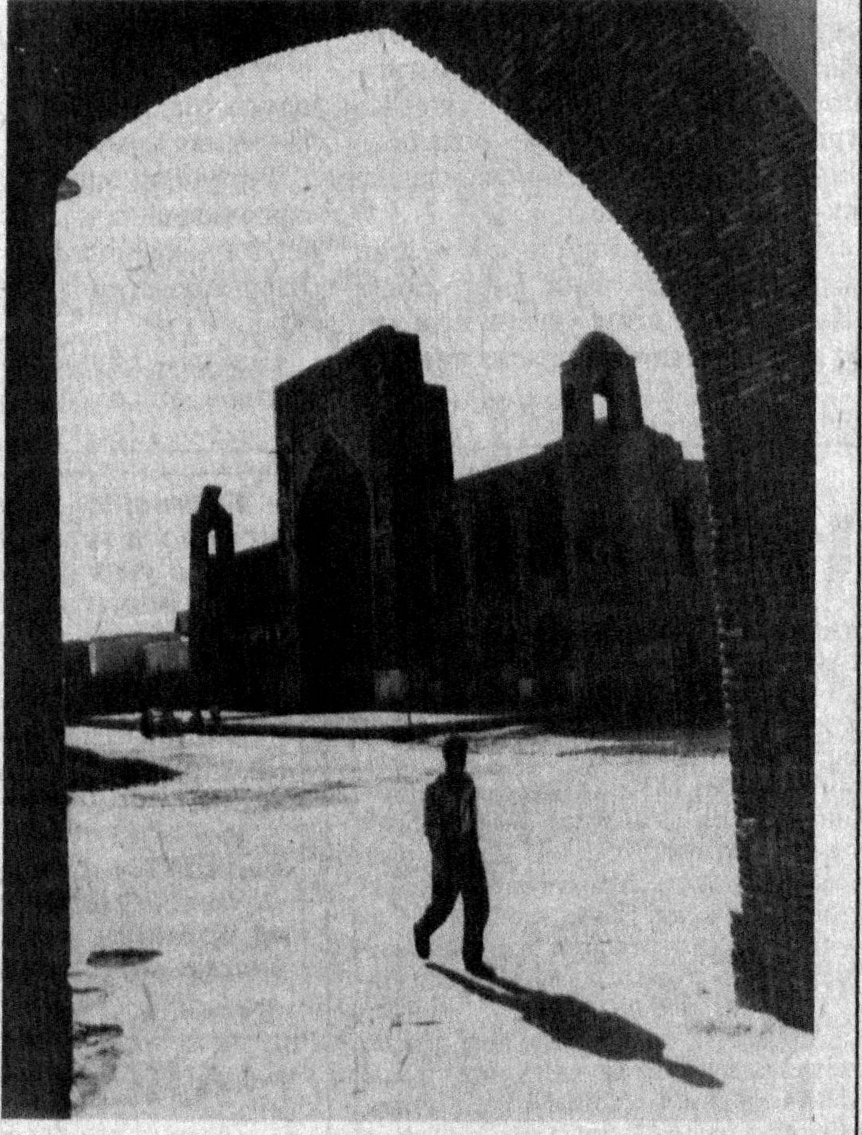

Асрлар оралаб

ИЛМ ПЕШВОЛАРИ

ҚАЛБИ ШОИР УСТОЗ

Хушхабарнинг қаноти бор, дейдилар. Адабиётшунос олим, драматург ва таржимон Иззат Султон «Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академиясининг ҳақиқий аъзолигига сайланди» деган хабар устозининг ўнлаб шогирдлари, мухлисларини қувонтирди.

И. Султонов 1910 йилда Ўшда ҳунарманд оиласида таваллуд топган. Аспирантурани муваффақиятли тамомлаб, Ломоносов номидаги Москва давлат университетида дарс берди. 1939 йилда яратган «Адабиёт назарияси» китоби ёш олимнинг илмий-назарий салоҳиятидан дарак бериб турардики, мазкур дарслик эллик беш йилдан буён адабиёт мутахассисларининг бир неча авлоди вояга етишувида алоҳида ўрин тутди.

Устоз олим ижодкор бўлиши билан бирга улкан ташкилотчи, жамоат арбоби ҳам. У республика миқёсида илм-маърифат ва маданият ишларини ташкил этишда жонбозлик кўрсатган инсон.

Иззат Султон мумтоз адабиётимизнинг йирик тадқиқотчисидир. Домланинг номзодлик иши Алишер Навоийнинг «Мезонул-авзон» асари тадқиқига бағишланган. Буюк шоирнинг 525 йиллик тўйи муносабати билан олим «Навоийнинг қалб дафтари» китобини чоп эттириб, ғазал мулкининг султони тўғрисида холис ва қимматли фикр ва мулоҳазалар билдирди. Олимнинг шеърият султони ижоди бўйича изланишлари «Навоийнинг қалб дафтари» китоби ҳамда «Навоий ва замонамиз» туркум асарида ўз ифодасини топди.

Устоз адабиёт назарияси, тарихи, фолклор, жаҳон бадиий сўз санъати ҳақида кўп ва хўб илмий ишлар қилган. XX аср ўзбек адабиети, ҳозирги адабий жараённинг қатор муаммолари юзасидан ҳам кўплаб асарлар ёзди. Унинг Ҳамза, Абдулла Қодирий, Ойбек Абдулла Қаҳҳор ва бошқа ижодкорлар ҳақида олиб борган чуқур тадқиқотлари ҳам диққатга лойиқ.

Иззат Султон драматургиямиз парвозига ҳам сезиларли ҳисса қўшди. Унинг биринчи драмаси — «Бургутнинг парвози» 1940 йилда ёзилган. «Алишер Навоий» пиесаси эса унга катта шуҳрат келтирди.

Иззат Султон — файласуф ижодкор. Унинг драмаларида ҳаёт, тарих, замон, ҳақиқат ва келажак тўғрисидаги мушоҳадалар, яхшилик ва ёмонлик, ҳалоллик ва нопоклик, адолат ва жаҳолат, нур ва зулмат ҳақида қарашлар, фикр-мулоҳазалар билан уйғунлашиб кетади. «Номаълум киши», «Иймон», «Шоир қалби», «Фидойи» асарлари фикримизнинг далилидир.

Устоз айни кунларда Алишер Навоий номидаги Адабиет институтининг бош мутахассиси ва шу обрўли даргоҳ қошидаги катта ихтисослашган Илмий кенгашга раис. У Республикамиз маданий ҳаётида, халқимизнинг маънавий такомилида катта-катта эзгу ишларни амалга ошириб юртдошларимизга ҳануз адабиётдан сабоқлар бериб, қарийб бир асрлик сермазмун ва баракали умри саҳифаларини янги-янги зарварақлар билан бойитмоқда.

КАМТАР ҲАССОС АЛЛОМА

Мустақил республикамиз Фанлар Академияси сафи янги илм-фан дарғалари, фидойилари билан кенгайди. Шулар ичида Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби, филология фанлар доктори, профессор Азиз Пулатович Қаюмов ҳам бор.

А. Қаюмов 50-йилларнинг бошларидаёқ адабиётшунослик илмининг истиқболи порлоқ, ғайратли, ташаббускор, ёш вакилларидан бири сифатида ярқ этиб кўзга ташланди.

«Вужуди илму урфоннинг булоғи бўлган» Пулатхон домла Қаюмов оиласида таваллуд топиб, илм ва адабиётга зўр ҳавас руҳида тарбияланган домланинг йўли ойдин бўлди. У адаб илмини фундаментал илмий асарлар билан бойитди, ўзининг адабиётшунослик мактабини яратди.

А. Қаюмов 50-йиллардаёқ тасаввуфий ақидаларга эътиқод қўйган шоирларга муносабатда эҳтиёткорлик, ҳадиксираш кайфияти ҳукм сурган бир пайтда ўзбек адабиети харитасидаги бўш жойларни тўлдириш, «қалтис» деб қаралган шоирларнинг ижодини ўрганиш борасида катта ишларни амалга оширди. Маҳмур, Ғозий, Ҳозиқ каби шоирлар асарлари ва улар мероси ҳақидаги тадқиқотларини эълон қилди. А. П. Қаюмовнинг «Қўқон адабий муҳити» мавзуидаги докторлик иши ва монографияси, маданий-адабий меросимизни ўрганишда янги уфқлар очди. «Қадимият обидалари», Ибн Сино, Ал-Фарғоний, Баҳоуддин Нақшбанд, Ал-Беруний, Лутфий, Алишер Навоий, Бобур, Акмал Ҳўқандий, Нодира, Фазлий, Адо, Увайсий, Гулханий ҳақидаги асарлар, Навоийнинг буюк «Хамса»сига кирувчи достонлар ҳақидаги тадқиқотлар А. П. Қаюмов илмий қамрови кенглиги ва теранлигини кўрсатувчи далилдир.

Толмас олим кўп жилдлик «Ўзбек адабиёти тарихи» илмий асарини, «Ўзбек адабиёти» мажмуаларини яратишнинг ҳам ташаббускорлари ҳамда фаол муаллифларидан бири бўлди.

А. Қаюмовнинг фаолиятидаги ташаббускорлик, ҳалоллик, жиддий ҳолда тўғри позицияда туриш, бошқаларга хайрихоҳлик, талабчанлик, самимийлик беҳад ибратли фазилатлардир.

Домланинг республикамизда кейинги 40-45 йил давомида етишиб чиққан адабиётшунос олимларга кўрсатган бетама, беғараз кўмаги, катта эътибори таҳсинга сазовордир.

Азиз Қаюмов Шарқшунослик институтини битиргандан кўп ўтмай, ёш вақтидаёқ А. С. Пушкин номидаги Тил ва Адабиёт институтининг директорлигига тайинланди, сўнг Марказий Қўмита фан ва маданият бўлимини бошқарди, бир неча йиллар Кинематография давлат қўмитасининг раиси, маданият вазири, Тошкент маданият олийгоҳининг ректори лавозимларида ишлади. Домла раҳбарлик ишлари билан қаттиқ банд вақтларида ҳам умрининг мазмуни бўлган адабиёт илмини унутмади.

А. П. Қаюмов Самарқанд Давлат университети олимларидан Б. Валихўжаев, Р. Орзибековларнинг докторлик, Р. Орзибеков, И. Салоҳиддинов, М. Муҳитдинов, Абдусалом Худайбердиев, Абдувоҳид Худойбердиевларнинг номзодлик диссертацияларида ҳакам сифатида иштирок этган. Бир қанча монографиялар, дарсликлар, рисолалар А. П. Қаюмовнинг талабчан муҳаррирлигида чоп этилди.

Шунинг учун академик А. П. Қаюмовнинг кўп йиллик серқирра ва фаол илмий, ижодий ва ташкилотчилик фаолияти, фанимизни бойитган салмоқли тадқиқотлари, кенг миқёсдаги жамоатчилик фаолияти ҳақли равишда муносиб тақдирланди.

Раҳмонқул ОРЗИБЕКОВ,
Исроил МИРЗАЕВ,
СамДУ профессорлари, филология фанлари докторлари,
Абдувоҳид ХУДОЙБЕРДИЕВ,
филология фанлари номзоди

ТЎРТ ЯШАР БОТИР

Деворда осиғлиқ чиқиллаётган — вақт ўлчови. Рақамдан-рақамга сакраб ўтаётган фақат соат мили эмас, менинг умрим ҳамдир. Умр йўли ҳам доирадек қурилган: мен юраверaман, у айланаверади. Неча-неча кунларни оёғим остида айлантириб, англаганларимга тонг олдида иймон келтирдим.

Бугун мен учун-да, дунёнинг кенглигини эслаб, орзиқдим. Остонадан ўлчадим — дунёгача. Дунё менинг ватаним экан. Кейин ундан ўзимни изладим. Бир сўз келди тилимга: остона — менинг, олам — барчаники. Унинг остонаси кўп, улар ҳам эгалик, кимгадир тегишли. Азалий мансубликни ўйлаб кўнгилга қайтиб келдим. Ватан — кўнгил-ку! Ҳа, Ватан кўнгилдан бошланади! Мен учун азиз тупроққа туташиб кетади. Ватан — тупроқ — кўнгил. Унинг эҳтиёжи эса озод ва фаровонлик.

Ватан бошидан кечирган давронларни тарих оқини-оққа, қорасини-қорага ажратиб бораверади. Унинг кўзини бўяш мумкиндир, ўйиб бўлмайди. Юраги асрлар ўтгани сари навқирон бўлиб бораверади. Тарих беҳисоб қўллари билан Ватан ўтмишини бағрида тиклаб яшайверади.

Ватан келажакка тикилиб яшайди. Обидалар бўй чўзиб ўтмиш ва келажакни сўлиштиради, бугунннинг имконини санайди. Тўрт яшарлик имкони билан дунёга интилади. Тўрт йилки, соғинган муқаддас озодлиги билан фахрланади. Мен ҳам у билан биргаман.

Илмга чақиришяпти. Маърифат йўлига қуёш ўрнатилади. Тарих Ватан саналарини бир-бирига уриб чақмоқ қилади, ўзини умид ёмғирлари билан ювади. Ҳаммаси ўзига чорлайди мени.

Қурбон бўлганларнинг узоқ ҳавасини эслайман. Сиймолар суратига жон кириб, қайта-қайта кўз олдимдан ўтади. Қимирлаётган лабларида камолатни таъкидлайди. Имконимга ҳавас қилади. Улар менга йўл кўрсатади, улар менга ишонади!.. Ўтган кунлар таққосидан узун бир шукрона туғилади бўғзимда. Имкон қанотида учаётган миллатдошларимни кўриб кўнгил эгаларини тикланиш ва ҳаракатга чорлагим келади.

Сен уйғондинг, адл тур, сенга барча йўллар очиқ!

Агарда хонадон саришта, керакли жиҳозлар ўз жойини топган эса, у тинч ва кенг бўлади. Мен кўнгилни-да шунга ўхшатгим келди. Ишқ, умид ва мақсад — кўнгилнинг кенг ва хотиржамлиги учун зарур эҳтиёжлар. Буларни меҳнат билан мустаҳкамламоқ мумкин. Мақсад йўлида интилаётганларнинг кўнгли тинч бўлади. Улар ўзига ишонади. Тажриба сари ишонч ва идрок ортиб боради.

Мен Ватанни шундай навқирон кўрмоқ истайман. Ватан, халқ ва миллат камолоти бугун мен ва мен кабилар қўлида. Бугун ҳамма менга ишонади.

Деворда осиғлиқ чиқиллаётган вақт ўлчови умримни ёдимга солади. Меҳнатга ундайди ғаниматлик. Вақт ҳали деярли ҳеч қандай рақамни юзимга солгани йўқ. Вале айланяпти. Оллоҳ-оллоҳ, мен Ватанда Ватан қурмоқ истайман бахтиёр дунёга қўшилмоқ учун! Мен — мавжудман, дунё-да кенг, имконим ҳам дунё қадар. Бугун менга қолгани фақат меҳнатдир.

Бектемир ПИРНАФАСОВ

ИСТИҚЛОЛГА БАҒИШЛОВ

Созандалар султони

Турғун Алимат — Ўзбекистон халқ артисти, ёши 74 да. Етти фарзанднинг отаси. Алла қанча неваранинг бувасӣ. Дуторда, танбурда, сатода унинг олдига тушадиган йўқ. Америкада, Олмонияда, Францияда соз чалиб ҳаммани лол қолдирган. Дунёда шундай созлар борлигини, шундай созандалар борлигини кўрсатиб қўйган. Гапимизга ишонмасангиз, ўзингиз бир эшитинг, эшитган бўлсангиз, тингланг. Турғун ака тор чертяпти.

Кўктераклик Алимат чойхоначи уйланганда, Оллоҳ кўп қатори менга ҳам марҳамат қилса — бола кўрсам, фарзандларимнинг умри узоқ, инсофли, ҳусни хулқли бўлиб элга манзур тушса, кўрганлар отанга раҳмат дейишса, деб уй-ўйлаган, орзу қилган, намозларида яратгандан сўраган, дуолар олган.

Ҳалол луқма, саломат иймон, тўғри дил, покиза кўнгил эгасининг илтижолари ҳеч қачон беруна кетмаган. Беруна кетмаслигини сўзлаганим нимаси, балки таваллудларининг ижобатига ишорат берилган-чи!..

Алимат субҳи козибдаёқ уйғониб, ибодатини қилиб, онаси ҳузурига кирди.

— Она, бир туш кўрдим. Тушимда осмондаги ой ҳовлимиздаги мана шу толга қўнибди. Қўл узатсам етгудек экан. Олиб яктагимнинг қўйнига солдим. Биров кўриб қолмадимикан деб, у ёқ-бу ёққа қарасам, ҳеч зоғ йўқ, уйғонсам — тушим.

— Сенга худойим кўчқордай ўғил бераркан, болам. Толеи ойдек мунаввар, номи етти иқлимга машҳур буларкан, болам.

Тийнати расо одамнинг ойдиндай ёруғ туши, нуроний онахоннинг зариф тушга айтган хако таъбири, фаришталарнинг кўр тўкиб деган омини, ҳали туғилмаган гўдакнинг ҳаёт йўлига ёзилган оппоқ поёндозимиди?! Ёхуд Алимат чойхоначидан қоладиган тирноқнинг фазлу камолотидан дарак берувчи яратганнинг чопар-хабаримиди...

Одамнинг болалиги — баҳор, бағри юмшоқ шудгор, нени эксанг шуни ўрасан. Умид билан дастлабки қадаган уруғинг — Исм.

Исм — одамнинг аталиши, исм — одамнинг ёдланиши, исм — руҳият билан вужуднинг боғланиши. Исм — чақалоқнинг иқболига атаб тикилган ҳафиф либос, ёхуд норасида инсон боласининг ота-онасига биринчи бор унсиз ўтинчи — сурови.

Яхши исм қўймоқ ота-онанинг фарзи, фарзанд олдидаги биринчи қарзи, биринчи қарзи...

У ўғлига, Турғунбой, деб азон чақиртирди. Олдинги болалар сингари бўлмасин, турғун бўлсин, одамларнинг кўнгил меҳробида турсин, ҳамиша иззат-икромда юрсин, деди.

Алимат чойхоначининг дарди ҳалиласи, мақталадиган калимаси дутор. Уйда дутор, чойхонада дутор.

Турғунбойнинг кўз очиб кўргани дутор бўлди. Дуторнинг овози унга бешикдан сингди, жажжи қўллари торнинг нафосидан ўйнади, қўшиқнинг оҳангидан меҳри товланди.

У Оллоҳнинг мулки — соз ва сўзнинг сеҳрини тинглаб, кўриб улғайди. Тингламоқ ва кўрмоқ соадати аслида улғайиш керак.

Чойхонадаги гап-гаштакларда, уйдаги суҳбатларда гоҳ отаси, гоҳ амакилари дуторни унинг қўлига тутишди.

— Турғунбой, «Муножот»ни бир чалиб бермайсанми?

Учмоққа шайланган қуш каби торлар созландир, бармоқлар пардалар узра йўрғалаб бошлади, куй маконидан аста парвоз этиб, маконига — юракларга талпинди. Оҳангнинг забти, оҳангнинг тафти манзилига сиғмай муборак бошларни тебратди, фиғон бўлиб хитобларга айланди, кўз-ёшларга эврилиб, юзларни ювди.

Булар бола болошидан деган, Турғунбойнинг илк чертмакларидек не-не дилларнинг нозик торларини чертиб, қулларини дуога ёздирди.

Аммо булар кичкинагина боланинг моҳирона ижросидан, мусиқанинг жозибасидан туғилган тўлқинланишлар силсиласи эди, холос.

Қилиқни бола қилгани учун чиройли, гапни бола гапиргани учун қизиқ, созни бола чалгани учун ёқимли. Унинг ўзи ҳам олқишлар бокира вужудининг беғубор эҳсонига мукофот эканлигини, баҳо ва мақтовлар унинг ижросидан кўра самимийлигига берилганини англаб етмаган. У чалган машқларидан ғурурланиб, энг зўри ўзим эканман деб, ястаниб ўтираверган.

Биз ҳозиргача эъзозлаб юрган одамлар — болалигини омон сақлаб қолган одамлар. Буюк одамларнинг бари болалардир, ёхуд болалар Буюк одамлардир! Бола бўлмоқ нақадар оғир, бола бўлмоқ нақадар қийин...

Улуғлик шоҳсупасига фақат болалигини омон асрабгина кўтарилмайди, улуғлик соддалик эрсада, соддалик кифоя қилмайди.

Болалик — хамиртуруш. Унга қўшиладигани, қоришадигани меҳр, муҳаббат, дард. Дард — тақдир. Тақдирни эса парвардигор ҳар кимнинг пешонасига битади.

Тақдири азал ростлигиданми унинг болалиги ўзининг адолатлилигини оламга жар солиб уқтирган янги бир жамиятнинг илдиз ростлаётган даврида, очлик ва ночорлик мавсуми бошланган йилларда кечди. Одамларнинг қоринлари тўқ, кийим-бошлари бут, имлолари муқим бўлмасалар-да, қизил туғнинг музаффар ҳилпирашидан кўнгиллари чоғ, ёрқин келажак ваъда қилинган нутқлардан, шиорлардан кўзлари порлоқ эди. Уларнинг бисотлари қуруқ, аммо умидлари бисёр. Умидки, оппоқ, худди боғи Эрамга ўхшайди. Ҳамма нарса бепул, ҳеч нарсага зориқмайсан, қилган меҳнатингга яраша еб ётаверасан. Ана шундай жаннатий макон яратиш ишқи қанчадан-қанча кимсаларни ўз домига тортди, йўлдан оздириб, ўзининг кимлигини-да, унуттириб тузалмас касалга мубтало этди.

Умид одамзотни ақлидан айро тушириб руҳиятига боғланган тушов, умид — минган сайин йўрғаси элитиб, маст қилувчи улов.

Алимат чойхоначи ҳам мана шу нурли манзилни кўриш иштиёқида куйиб-пишди, елиб-югурди, умри соб бўлаётганини сезмади, вужудининг ғамини емади...

Турғунбойнинг суянган тоғи нуради, ишонган боғи қувради. У онаси ва синглиси билан умидлар юкидан толиб, оғир-оғир кунларни уйқусиз ночор тунларни тишини тишига қўйиб ўтказди. Қурғоқчилик отлиқ бало аввалига қишлоқлардаги «йўғон»ларни кичрайтириб, ингичкаларни беаёв ямлаб ютаверди, аста шаҳар томонга судралиб энаверди.

Эти устихонига ёпишиб, пилталаб қолган болалар, кўчаларда эгасиз ётган ўликлар, изғигани ит қўрқадиган кимсасиз ҳовлилар, тутун чиқмай қуйган мўрилар — Турғунбойнинг болалигини ийлаган. Озгина фурсат ичинда норасидаликдан расидаликка бийлаган — хотира.

Вақт — инсон боласи улғайишининг мезони эмас, ёш — қартайишнинг ўзани эмас. Вояга етиш — руҳга қувват бахш этиш учун вужуднинг чеккан азияти, нафсониятнинг чорасиз чинқирган риёзати.

Риёзатни зинҳор-базинҳор аччиқ деманг, жисмингизга озори тушса, риёзатни зинҳор жабр ўрнида кўрманг, ваҳмидан юрагингиз увишса. У доимо ичидан гуллаб турадирган, орифлик атрини софдил кишиларга таратадиган хокисор сабр. У инсофу иймон жавҳарини ўзида мужассам этган меҳробий кабир. Уни ҳаво ёки сув каби ҳамма истаганча симиравермайди. Уни таом каби ҳамма еб семиравермайди. У аҳён-аҳёнда, суйган қулига насиб этадиган муқаддас туш, мусаффо, укпардай момиқ кўнгилга қўнадиган қуш.

Турғунбой ўзини хос бандалигини, мазкур нодир неъмат ўзига сунганлигини ҳали билмаган. У онаси ва синглисининг номусини ҳимоя қилувчи, турмуш ташвишларини жуда эрта бўйнига олган, бола — оиланинг ягона эркаги эди.

Отасининг йўқлигини билинтирмаслик учун бегона кўзлар олдида бўйин қисмаслик учун, у ўзини дадил тутди, коса кўтариб қўшнинникига чиқмади, бировга ялинмади, эланмади, оиланинг ғурурини пастга урмади. Уйни сотиб, онаси ва синглисини олиб, отасидан қолган дуторни бағрига босиб, ота юрти — Кўктеракни тарк этди. Болалиги ўтган қадрдон жойлар, оқизоқ ўйнаган шарқироқ сойлар ортда қолди. Киндик қони тўкилган хонадон, жигарига айланган дарахтлар — вақти келса, ворисига қиё қарамаскан. Бойлик — меросликка ярамаскан. Мерос бу кимнинг боласи эканлигингни, қандай тарбия кўрганлигингни оқлаш, мерос бу — иймон-эътиқодингни, насл-насабингни сақлаш экан.

Улар қўқонаравага бисотларини юклаб, қадимий Шошга — Ташканди азимга юзландилар. Тошкандга «азим» сўзи бекорга муносиб кўрилмаган: бунда катта бир шарқона бағрикенглик бор, барчага баробар одилона тенглик бор. Бу азим шаҳар жуда кўп меҳмон-мусофирларни сийлаган, жуда кўп етим-есир, муштипарларнинг бошини силаган. Шунинг учун бу шаҳарнинг файзи баракоти камаймайди, гуллаб яшнайверади, номи ҳурмат ва эҳтиром билан тилга олиниб, машҳури олам бўлаверади. Тошкент таъби назмда етти иқлимга овозаси кетган шуарои султонлар, одоб аҳли орасида юқори мавқега лойиқ топилган ҳусни хулқ пешволар, уламои киромлар, фозилу фузалолар макони. Бу ернинг донини еган чумчуқ Маккадан қайтиб келганининг ўзида оламча ҳикмат жамулжам.

Турғунбой онаси ва синглиси билан Тошкент дарвозасидан ичкарилаганда, шаҳар уларни ажиб бир илиқ кайфият ўзининг энг яқин фуқаросини бағрига олаётгандек оталарча меҳр-муҳаббат ила қарши олди.

Шаҳар — қишлоқларнинг, кентларнинг, овулларнинг отаси: урфларнинг, одатларнинг, тарбиянинг онаси.

Шаҳар — кишиларнинг ниятларига яраша ризқ улашадиган хазина.

Шаҳар — қилмишга қараб йўриғига солувчи қози.

Шаҳар — эътиқодларини имтиҳондан ўтказувчи тарози.

Тангри таолонинг раҳмати, марҳамати шаҳарларга ёғилган, башариятни жаҳолатдан қайтариш учун юборилган барча пайғамбарлар шаҳарларда туғилган.

Тошкентнинг қувончи бежиз эмасди. Турғунбойнинг қадами қутлуғлиги, орзусининг юксаклиги, ақлининг тўлиқлиги, назарининг тўқлиги учун ўзига чорлаган. Қучоғида униб-ўсмоғини, баланд-баланд парвоз этмоғини истаган.

Бузболанинг бу гавжум, сершовқин ҳаётга бирданига кўникиши, унга бўйсуниши жуда мушкул эди. Оёғи чарчагунча югуриб, овози етгунча қичқириб, кўзи толгунча узоқ-узоқларга тикилиб юрган йигитча эркидан айрилгандай, шаҳар уни ўзига банди этгандай, ўз оқимига солиб қўйгандай эди.

Муомалада, юриш-туришда, еб-ичишда шаҳарнинг ўз тоши, ўз посангиси бор. Мазкур қонун-қоидалар уни зериктирди, баъзан-баъзан бундай чегараларни бузгиси келар, шунда юрагининг чигили ёзиладигандек, қусури қонадигандек туюларди. Бу сохта, кераксиздай кўринган расмиятчиликка ўхшаган тартиботлар аслида инсониятнинг бошидан кечириб, етиб келган хулосаси, унинг маънавий камолотини аниқловчи одоб ва ахлоқ мажмуалари эканлигини тушунолмасди. У аждодларимиздан мерос бўлган бу уммондан баҳра олган сайин, дунё ҳақидаги тасаввурлари кенгайиб, унинг сиру асрорларидан воқиф бўлиб, ҳалимлашиб, илм маърифатга бўлган иштиёқи кучайиб борди.

Мактабдаги жонкуяр муаллимларнинг саъй-ҳаракатлари, мусиқа тўгараклари, адабий мажлислар сурури уни пишитди, етилтирди, десам мутлақо ёлғон сўзлаган бўламан, сиз азиз ўқувчиларни алдаган бўламан. Негаки, бундай шароитни ҳозиргача ҳазилакам одам бошидан ўтказмади, ҳазилакам одам ўшандай мактабларни тамомламади... Демак, илм ҳам хос экан. Одамни илм даргоҳлари эмас, ҳаётнинг аччиқ-чучуги тобларкан, ўзгартираркан. Балким, шунинг ўзи илмдир. Биз янглишаётгандирмиз...

Ота-боваларимиз дунёни дунё дейишмаган, ажнун дейишган. «Ажнун»да жунун бор. «Жунун»да жин бор, жин адаштиришга қойим. Адашишда эса ҳикмат яширин.

Болалигиданоқ бўйнига рўзғор бўйинтуруғини илган Турғунбой ўша турланувчан ажнуннинг тўлқинларида қалқиди, гирдобларида чайқалди, сўқмоқларида янглишди, бироқ ўзини йўқотмади. У адабиётга — назм ва насрга таянди, навога суянди.

Одам боласининг кўнглида эзгулик ниш урмаса, истак-хоҳишлари ҳеч бўлмаганда бир марта завол топмаса — дарди бўлмаса, унинг ўқигани, ўргангани бекор. Эришган ютуқлари фақат нафсини қондириш учун холос.

Дард ҳамма нарсанинг мағзи, ўзаги. Дардсиз илм ҳам, касб-ҳунар ҳам, амалу мартаба ҳам чиркин бир ниқоб.

Дард — иймон, ҳиссий маданият,ишқ, ҳаққа, халққа элтувчи ягона йўл.

Халқимиз дардсизликни кесакка бесабаб менгзамаган.

Турғунбой ана шу дарди, самимийлиги ва таъби назми билан юксалди, элга ҳамдард бўлиб, меҳрини қозонди.

Мактабларда мусиқадан берган сабоқлари, Муқимий театридаги фаолияти, сўнг — уруш, фронтдаги азоб-уқубатлар, кейин Ўзбекистон телерадиокомпаниясидаги хизматлари... Ҳамма-ҳамма жойда инсонга яхшилик, гина-кудуратлардан юқори туриш, кенг феъллилик унинг ҳусни одоби бўлиб келди. У қаерда ишламасин ҳамиша ҳурмат-иззатда — эл ардоғида юрди. Ёшларга устозлик қилди, катталарнинг ҳурматини жойига қўйди.

Турғун Алиматов ҳеч қандай билим юртини битирмаган ва ҳеч қандай шон-шавкатга ҳам даъвогар эмас. Унинг қўлида сози, юрагида дарди бор. Буни унга Аллоҳнинг ўзи сунган, ўзидан бошқаси олиб қўёлмайди. Гоҳи-гоҳида созида айтолмаган гаплари сўзга айланиб шеър бўлиб чиқади.

Буни ҳам яшириб ўтирмайди.

Қандай келур бу нолалар,
Ғамгин тарих нишонаси.
Умринг ўтди ишқ йўлида,
Руҳинг — ўтмиш ғамхонаси.
Топдинг ошиқ кўнгилларни,
Чалиб куйлар шаҳнозаси.
Тарқалди бу олам аро,
Наволаринг овозаси.
Дутор, танбур нолалари,
Вайрон кўнгил кошонаси.
Қолсин бутун авлодларга,
Бу санъатинг дурдонаси.
Номинг Турғун Алиматдур,
Созинг ишқу муҳаббатдур.
Сенга бу дам ғаниматдур,
Тўлмай умринг паймонаси.

Турғун Алимат бировнинг этагини тутмади, тутолмади, шароит шунақа эди. Унинг армони ҳам шундан:

— Устоз кўрган билан устоз кўрмаганнинг фарқи бўлади, ука. Биз устоз кўрганлар қаторида униб ўсганимиз учунми, ҳали ҳеч ким таъна қилмади. Юнус Ражабийдан, Тўхтасин Жалиловдан, Ғанижон Тошматовдан, Комилжон Жабборовдан, Маҳмудали Юнусовлардан ўрганганларимиз бор. Аммо устоз-шогирдлик даврини бошимдан ўтказмадим. Устоз кўрганнинг қўлидан ҳеч иш келмаган тақдирдаям, тарбиясини олиб қолган бўлади.

Қулоқ солинг-а, соз чертиляпти, соз эмас, санъаткор ўз юрагини чертаяпти, шунинг учун оҳанг тўғри юракларни забт этяпти. Осмонда чарх ураётган қушлар ҳам сайрашдан тиниб наво таралаётган жойдан кетишолмаяпти, созниниг қулоғига қўнмоқ исташяпти...

Куй чалиняпти бутун мавжудот сукутда, барглар қимирлашдан ожиз, сув шовиллашга ҳадди сиғмайди, шамол манзилини унутган.

Бу оҳанглар аслида Турғун Алиматнинг муножотлари. Унинг муножотларини амриқоликлар ҳам, олмонлар ҳам, фаранглар ҳам «таржимон»сиз (микрофонсиз) эшитишди, вужудларига сингдиришди. Улар бу наволарнинг бепоёнлигини, ўлчами йўқлигини, нотага сиғмаслигини билишади, қадрига етишади.

Санъат муножот даражасига етса, ер юзининг ҳамма ерида шундай қулоқ тутишади. Чунки диллар доим муножотга ташна.

Дунё мусиқашуносларини ҳайратга солган одам машҳур италян пионночиси ҳам эмас, француз скрипкачиси ҳам эмас, ёки олмон виолончел чалувчиси дерсиз, янглишасиз. У ўзимизнинг ўзбегимиз — Турғун Алимат. Унинг дутор навосини, танбур ноласини, сато фиғонини бутун етти иқлим тинглаяпти, худди мустақил Ўзбекистонимизни тинглаётгандек.

Баҳодир МУРОД АЛИ

Машҳур аёллар

ОЗОДВАР ЧАНГИЙ

Кўҳна Шарқ — инсоният маданиятининг қадимий ўчоғидир. Дунёдаги барча фанлар, санъат соҳалари шу минтақа сарзаминларида илк бор пайдо бўлган. Тиббиёту фалакиёт, ҳандасаю фалсафа, география-ю табиият, мусиқаю чеҳракушоликка боболаримиз асос солган. Бугина эмас, ҳофизлигу нотиқлик, раққосу раққосалик ҳам аждодларимизнинг кундалик юмуши бўлган.

Археологларимиз Шаҳристон, Чоч, Боламиктепа, Тиллатепа каби қадимий шаҳарларнинг қолдиқларини қазиш пайтида топган рўзғор буюмларидаги тасвирлар, ҳайкаллар, чин сайёҳларининг саёҳатномаларидаги далиллар бизда мусиқа санъати билан баробар рақс санъатининг ҳам тараққий этганлигини тасдиқлайди. Хуросон ва Мовароуннаҳр мусиқа ҳамда томоша санъати тарққиётида аёллар муҳим мавқе тутганлар. Ўз рақслари билан ёғий қўшинини доғда қолдирган Фарғона айёр ва Сусанаи Ромишгар, созанда, хушхон ашулачи ва раққоса Дилором ҳақидаги ривоятлар, Воруҳдан етишиб чиққан ромишгарлар (раққосалар) машриқзаминда шуҳрат қозонганлар.

Масалан, шаҳоншоҳ Афросиёбнинг жосуси Сусанаи Ромишгар Эрону Турон чегарасидаги жаннатосо боғларга хайма уриб, ўз раққосалари билан базми жамшид уюштиради. Эроннинг мана-ман деган баҳодирлари раққосалар ҳузурига келиб шаробхўрлик қиладилар ва беҳуш этадиган дори таъсирида қўлга тушадилар.

Қадимий дастхатлар ҳамда бадиий асарларда касбий мусиқа санъати ривожига катта улуш қўшган хотин-қизлар хусусида ҳам баъзи маълумотларни учратамиз. Шоира, раққоса ҳамда оҳангсоз Озодвар Чангий ана шулардан биридир. Саолибийнинг «Ғурар», Ёқут Ҳамавийнинг «Муъжам ул-удабо» (XI — XII асрлар), Низомий Ганжавийнинг «Хусрав ва Ширин» асарларидаги далилларга қараганда, Озодвар Эроннинг Истахр шаҳрида (бошқа манбаларга кўра эса, Марвда) шоир оиласида 562 йили туғилган. Хусрав Парвизнинг шоир ва санъаткорларга ҳомийлик қилаётганини эшитган Озодвар Борбад бошчилигидаги созандалар дастасига қўшилишга эришади. Табиатан раққос, шоир ва мусиқор бўлган Озодвар тез орада чангнавоз сифатида шуҳрат қозонади ҳамда хотин-қиз чангчилар дастасини тузади.

Фирдавсий, Манучеҳрий маълумотларига қараганда, Озодвар Чангий мадойин мусиқа ҳаётида муҳим мавқега эга бўлган, юзлаб оҳанглар ижод этган, халқ оҳангларини ўз дастасида ижро эттирган. Аммо бизга қадар унинг «Дувоздаҳмақом», «Понздаҳмақом»ларнинг алоҳида гуша ёки шуъбасини ташкил қилган «Озодвар» оҳанг сурудигина етиб келган. Бу суруд ўтмиш мусиқашунослари, шоирларининг асарларида қайта-қайта тилга олинади.

Озодвар Чангий эрамизнинг 625 йили ўз ватанида вафот этган. Унинг ижоди ҳамон тадқиқотчиларини кутмоқда.

Ҳамиджон ҲОМИДИЙ

МАЪНАВИЯТ
МАРКАЗИ ЧОРЛАЙДИ

Ўзбекистон мустақиллигининг 4 йиллиги муносабати билан Республика «Маънавият ва маърифат» жамоатчилик маркази, «ШУУР» ижодий жамоаси ташаббуси билан Ўзбекистон Давлат телерадиокомпанияси ҳамкорлигида

«ИСТИҚЛОЛ НАВОЛАРИ»

шеър ва қўшиқ кечаси ўтказилмоқда.

КЕЧАДА ТАНИҚЛИ ШОИРЛАР:

Эркин ВОҲИДОВ, Абдулла ОРИПОВ, Ойдин ҲОЖИЕВА, Рауф ПАРФИ, Шавкат РАҲМОН, Азим СУЮН, Хуршид ДАВРОН, Муҳаммад ЮСУФ, Сирожиддин САЙИЙД, ИҚБОЛ

ХУШОВОЗ ХОНАНДАЛАР:

Ғиёс БОЙТОЕВ, Юлдуз АБДУЛЛАЕВА, Замира СУЮНОВА, Мурoджон ИБРОҲИМОВ, Абдулла ҚУРБОНОВ ва «Абдулла» гуруҳи иштирокида

КАТТА КОНЦЕРТ.

Барча шеър ва қўшиқ мухлисларини «МАЪНАВИЯТ» маркази кутади.

ИСТИҚЛОЛ БАЙРАМИГА МАРҲАМАТ!

Кеча 24. 08. 95 йил соат 18.00. да бошланади.

МАНЗИЛИМИЗ: Тошкент шаҳри, Отатурк кўчаси, 24-уй. (Аввалги «Билимлар уйи».)

Бибинисо бахши... Зомин туманининг осмонларга туташиб кетган тоғли Пишағар қишлоғида умргузаронлик қилаётган бу аёл ҳақида кўп эшитганман. Эл-улус орасида чирманда чалиб, ўлан-термалар айтиб юргувчи Бибинисо опанинг дилларни эритмоққа қодир овози етган гўшалар бисёр бу элда.

Бибинисо Жайноқова ўланчи бахши аёлларнинг анъаналарини муваффақиятли давом эттираётган ижодкор.

Унинг айтимларида катта юрак, ўлан-лапарларида ажиб дард бор.

Чилдирмасининг ҳар бир зарбида ғаройиб ва бетакрор оҳангу ўз она-юрти Ўзбекистонга чексиз меҳри садоланади.

Азим СУЮН

АЛПОМИШИМ, ЙЎЛИНГГА ИККИ КЎЗИМ БОЙЛАНДИ

БАХШИЁНА

Куёв бола белбоғи
Алвон экан ёр-ёр.
Жўраларин келбати
Полвон экан ёр-ёр.

Минганлари саманми
Тулпор экан ёр-ёр.
Қўлидаги қамчиси
Гулпор экан ёр-ёр.

Келинимиз бўйлари
Гулу ғунча ёр-ёр.
Куёв болага тўнни
Ўзи бичган ёр-ёр.

Куёвнинг кийган тўни
Бекасамдан, ёр-ёр.
Келинойнинг кўйлаги
«Куймасан»дан, ёр-ёр.

Келин боланинг қўли
Гавҳар экан, ёр-ёр.
Бағри тўла гул, жамбил,
Жавҳар экан, ёр-ёр.

Ой келиннинг бетини
Очсакмикан, ёр-ёр.
Чимилдиқнинг ичидан
Қочсакмикан, ёр-ёр.

Чимилдиқнинг боғичи
Ола экан, ёр-ёр.
Келингина йиғлайди
Бола экан, ёр-ёр.

Йиғлама қиз, йиғлама,
Бахтинг бутун, ёр-ёр.
Муҳаббатдан, вафодан
Тахтинг бутун, ёр-ёр.

БАРЧИНОЙ

Ой десам ойдини йўқ,
Ойни булут тўсдимикан,
Ёрнинг ҳеч сайдини йўқ
Мендан умид
уздимикан...

«Оқ илон, оппоқ илон
Ойдинда ётганинг қани»,
Келарга ваъда бериб
Томга тош отганинг
қани?!

Қайрағочнинг сояси бор,
Сояда қуш уясиман.
Алпомишим, келмасанг
Қайрағочнинг
поясиман...

Тегирмоннинг тошлари
Кўз ёшимга айланди.
Алпомишим, йўлингга
Икки кўзим бойланди.

Сочларим чилвир-чилвир,
Чилвирин ёзмасам
бўлмас.
Алпомишим, бўйнингга
Ўзимни... осмасам
бўлмас!

ҚЎШИҚ

Мард ўйнатар тулпорини
тоғу тошнинг қиёсиға,
Кўнгилда не борин айтиб
Бургутларнинг уёсиға.

Азим-азим тоғлар кўкси
Ийгани чин бўлдими-ей,
Чашмалари чулдур-чулдур
кулгани чин бўлдими-ей.

Бегим, энди рост айтаман,
Кўнгил ёриб роз айтаман.
Саболарнинг қанотига бу
суйганим боз-боз айтаман.

Эшитсангиз, келинг бегим, йўл
пойлайман бегим, дегум,
Йўлингизга гул тўшайман, нур
тўшайман бегим, бегим!

Тоғлар узра алқорларининг,
кўчганин кўрдим қорларнинг,
Бинафшалар териб-териб бегим
мен сизни чорладим.

Азим-азим тоғлар кўкс ийгани
чин бўлдими-ей,
Чашмалари чулдур-чулдур
кулгани чин бўлдими-ей.

Чулдур-чулдур булоқлари
сайрадими чулдур-чулдур,
Ёргинамнинг келганини
чашмагинам билдир, билдир...

«МИЛЛИЙ ТИКЛАНИШ»

Муассис: Ўзбекистон Миллий тикланиш демократик партияси

Бош муҳаррир: Иброҳим ҒАФУРОВ

Газета 136-рақам билан рўйхатдан ўтган

Буюртма: Г — 0376

10000 нусхада босилди

Сотувда нархи эркин

Ҳажми 2 босма табоқ

Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди

«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, Буюк Турон кўчаси, 41-уй

Редакция манзили: Тошкент, Матбуотчилар кўчаси 32

Навбатчи муҳаррир — Муҳаммад ИСМОИЛ

123456